

114

BIBLIOTECA
MINERVA

TIT LIVIU

Legende eroice

TRADUCERE DIN LATINEȘTE
DE

Nicolae Pandelea

15

EDITURA
CARTEA ROMĂNEASCĂ
BUCUREȘTI

EDITURA „CARTEA ROMĂNEASCĂ”

NUMERE APĂRUTE DIN „BIBLIOTECA MINERVA”

1. M. Sadoveanu. — Duduia Margareta.
2. L. Andreiew. — Guvernatorul.
3. L. Andreiew — Nuvele.
4. Prosper Mérimée. — Carmen.
5. M. Eminescu. — Proza literară.
6. T. Robeanu. — Poezii postume.
7. Alphonse Daudet. — Scriori din moara mea.
8. Teodor Vărnăv. — Istoria vieții mele.
9. Ioan Slavici. — Spiru Călin.
10. I. Rossignon. — În livadă.
- 11—12 I. N. Potapenko. — În slujbă adevărată.
13. N. N. Beldiceanu. — Cea dintâi iubire.
14. Karl Emil Franzos. — Vrăjitoarea.
15. C. Negruzzi. — Traduceri în proză.
- 16—17. N. V. Gogol. — Taras Bulba. Vol. I și II.
18. Al. G. Doinaru. — Călugărul Gherasim.
19. I. Slavici. — Din valurile vieții.
20. Camille Flammarion. — Visuri instelate.
21. Ivan Turgheniev. — Povestiri vânătoarești.
22. R. Festeticz. — Tărături bizare.
23. Grazia Deledda. — Valurile vieții.
24. Mumuleanu, Hrisoverghi, Cuciureanu. — Scrieri alese.
25. H. S. Olcott. — Catechismul Bisericii Buddhiste de Miază-zi.
26. Alphonse Daudet. — Niverneza.
27. Louis Jacolliot. — În țara fahirilor.
- 28—29. Prosper Mérimée. — Colomba. Vol. I și II.
30. Dr. Andrei Iliescu-Lespezi. — Căsătoria fața de știință.
31. O. Pursch. — Maeștrii muzicanți.
32. Fridtjof Nansen. — Spre Pol.
33. Artur Gorovei. — Datinele noastre la naștere.
34. Guy de Maupassant. — Cei dintâi fulgi.
35. Z. Bărsan. — Nuvele.
36. Scarlet Georgescu. — Cartea Poporului sau Drepturi și Datorii.
37. I.-A. Candrea. — Din Bătrâni.
38. A. Dumas Tatăl. — Stăgoiu Carpaților.
39. I. Adam. — Voia mării.
40. Victor Anestin. — Stelele.
41. G. Verga. — Fie de ti-groaică.
42. I. Ciocărlan. — Vis de primăvară.
43. Jules Claretie. — Mansarda.

BIBLIOTECA „MINERVA“

No. 114.

TIT LIVIU

LEGENDE EROICE

TRADUCERE DIN LATINEȘTE

DE

NICOLAE PANDELEA

BUCUREȘTI

EDITURA «CARTEA ROMÂNESCĂ», S. A.

PRECUVÂNTARE

Dacă e sau nu potrivit cecece am de gând să fac, anume, să scriu întreaga istorie a poporului roman dela obârșia Romei, nu știu tocmai bine; și, de-aș ști, n'asi cutez să spun, mai ales când văd că faptele acelea pe cât de îndepărtate, pe atâta sunt și de cunoscute, fiindcă scriitori din ce în ce mai noi se bizue, fie că vor fi adus în atari lucruri o mai mare siguranță, fie că vor fi întrecut prin meșteșugul lor de a scrie simplitatea străbună. Oricum ar fi, voiu avea cel puțin bucuria de a fi ajutat și eu la vesnicirea faptelor săvârșite de cel dinlăun popor din lume pentru bărbăția lui, iar dacă în mulțimea atâlor scriitori faima mea se va fi întunecat, mă voiu mângâia uitându-mă la strălucirea și mărirea acelora, care îmi vor fi înăbușit numele. De altfel e și o uriașă întreprindere această lucrare, care îmbrățișă mai bine de șapte sute de ani; pornind apoi dela modeste începuturi, Roma a crescut până într'atâta, în cât se în-

doaică sub mărimea ei. Mă tem apoi, că povestirea întâielor obârșii și-a vremilor celor mai apropiate de obârșii făgăduiește puțină plăcere celor mai mulți cititori, nerăbdători de-a ajunge la timpurile din urmă, când puterile aceluia popor, stăpânitor a tătea veacuri, se mistue între sine. Cât despre mine, voi trage până și din lucrarea aceasta un folos: anume, îmi voi întoarce ochii dela privescerea relilor, pe cari vremea noastră le privește de atâția ani, cel puțin atâta cât mintea îmi va fi pe deplin închinată studiului vechimei; pe de altă parte, voi fi scutit de toate grijile, cari sunt astăzi în stare, dacă nu să abată sufletul unui scriitor dela adevăr, să-l facă cel puțin să fie plin de neliniște.

Cele ce se povestesc despre faptele dinainte de întemeierea orașului, sau din timpul întemeierii, sunt împodobite mai mult cu vestmintele poeziei, decât cu mărturiile nepieritoare ale istoriei; nu-mi stă deci în gând nici să le afirm, nici să le tăgăduiesc. Vechimei i se dă întru această iertare, căci amestecând lucrurile omenești cu cele divine face ca începuturile orașelor să fie oarecum sfinte, iar dacă trebuie să îngăduim unui popor să-și sfintească obârșia și să privescă pe zei drept strămoșii lui, gloria războinică a poporului roman e așa de mare, încât atunci când voește să facă din zeul Marte tatăl lui și al întemeietorului său, semnițiile omenești trebuie să i-o sufere cu a-

ceiași inimă, cu care îi suferă stăpânirea. Deallmîteri, lucrurile acestea, sau de felul acestora, fie că vor fi respinse sau crezute, îmi par de puțină însemnătate. Ceeace trebuie să ne atragă însă luarea amînte, alăt mie, cât și fiecăruia, este care a fost viața, cari dalinile lor; cari bărbați și prin ce mijloace, în timp de pace ca și de războiu, au întemciat și au făcut să crească stăpânirea noastră. Să urmărim apoi cu gândul cum disciplina a prins să șovăe încetul cu încetul și cum moravurile se schimbără, cum după aceea alunecoră din ce în ce mai rău, iar la urmă începură să cadă tot mai jos, până ajunserăm la timpurile din urmă, când nu mai putem răbdă nici ticăloșiile noastre și nici leacurile trebuitoare. Partea cu deosebire sănătoasă și rodnică a istoriei este că-ți pune sub ochi învățături despre toate faptele, așezate pe o temelie luminousă; de aici să ici pildă, de ce să faci în interesul tău și într'al țării, de ce anume să te ferești, căci e o rușine să plănuești, rușine să aduci la îndeplinire.

De altfel, sau pe mine mă înșală dragostea ce am pentru lucrarea începută, sau nici când n'a fost altă țară mai mare, mai sfântă, mai bogată în pilde sănătoase, nici altă cetate, în care luxul și sêtea de bogății să răcbească așa de târziu; nicăeri sărăcia și economia n'au fost în mai mare și mai îndelungată cinste: căci, pe cât de mică eră avuția, pe atât de mici erau și dorințele.

*Abia în zilele noastre bogăția aduse cu sine
lăcomia de bani, iar plăcerile de tot soiul,
năzuința de a se pierde pe sine și de a ni-
mici totul în lux și desfrâu. Aceste tânguiri
însă nu vor fi plăcute nici chiar atunci când
vor fi trebuitoare; departe dar de începutul
unei lucrări mari, care abia se plăzmuște.
Dacă am avea și noi drepturile ce le au
poetii, s'ar cădea mai degrabă să începem
cu urări de bine, cu juruințe și rugăciuni
către zei și zeițe, ca să dea începuturilor
unei așa de mari opere noroc și izbândă.*

VENIREA TROIENILOR IN ITALIA

Obârșia Veneției.

Mai întâiu de toate e destul de cunoscut, că după cucerirea Troiei, Grecii se răzburară pe toți ceilalți Troieni, afară de doi, Enea și Antenor, pe cari îi feriră de orice silnicie a războiului, fie pentru străvechile lor legături de ospetie, fie unde fusese totdeauna îndemnători la pace și la darea înapoi a Elenei. După felurite pățanii, Antenor, împreună c'o mulțime de Heneți, cari—după ce fuseseră la Troia — căutau acum liman și stăpân, răzbură până în fundul golfului mării Adriatice; alungând pe Euganii, cari locuiau între mare și Alpi. Heneții și Troienii luară în stăpânire aceste pământuri. Locul, pe care coborâră mai întâiu pe uscat, a fost numit Troia, de unde și satul și-a luat numele de Troia. Poporul întreg însă se numește Veneți.

Enea în Lațiu.

Enea, pribegind din țară pe urma aceluiaș prăpăd, călăuzit însă de ursită întru întemeierea unor lucruri mai mari, ajunse mai întâiu în Macedonia; de aici, tot căutându-și adăpost, fu împins până în Sicilia; din Sicilia ajunse cu flota în ținuturile Laurentului. Și locul acesta și-a luat numele tot dela Troia. Aici Troienii se coborâră pe uscat: ca unii căroră, după atâtea nesfârșite rătăciră, nu le rămăsese nimic decât doar armele și corăbiile, începură să care la prăzi de prin ogoare; iată însă că regele Latinus și Aborigenii, cari stăpâneau pe atunci locurile acestea, alcargă înarmați din oraș și de pe câmp, ca să gonească liota asta de venetici. În această privityă e o îndoită poveste. Unii spun că Latinus, învins în luptă, făcù mai întâiu pace cu Enea, apoi se încuseri cu dânsul. Alții, că în timp ce oștile erau față în față gata de luptă, mai înainte însă ca trâmbițele să dea semnalul, Latinus ar fi pășit înainte, împreună cu căpeteniile și ar fi chemat la consfătuire pe șeful ostașilor străini. După aceea îl întrebă din ce neam sunt, de unde și din pricina căreia nenorociri au pribegit din țara lor și ce vor, de-au încăleat moșia Laurentului.

Când află că mulțimea aceasta sunt Tro-

ieni, că șeful lor e Enea, fiul lui Anchise și al zeiței Venus, că au **pribegit** după ce țara și casele lor au fost arse și acum își caută adăpost și un loc pentru întemeierea unui oraș, cutropit de admirație pentru gloria poporului și a șefului, pentru sufletul lor gata și de războiu și de pace, îi dădă dreapta lui, pecetluind astfel cheazășia prieteniei lor viitoare.

Șefii încheiară deci legământ între dânșii, iar oștile se salutară. Enea ajunse oaspele lui Latinus; spre a adăoga la legământul lor public unul casnic, Latinus, înaintea zeilor penati, dădă de soție lui Enea pe fiică-sa. Faptul acesta întări mai cu seamă pe Troieni în nădejdea lor, de a pune odată capăt atâtor rătăcirii printr'o așezare sigură și trainică: întemeiară deci un oraș, pe care Enea, după numele soției, îl botează Lavinium. Din această nouă căsătorie în curând răsări un vlăstar, tot bărbătesc, căruia părinții îi puseră numele Ascaniu

Luptele Troienilor în Italia.

După aceasta, atât Aborigenii cât și Troienii fură loviți în acelaș timp cu războiu. Turnus, regele Rutulilor, cu care Lavinia fusese logodită înainte de sosirea lui Enea, supărat că un venetic a fost ales înaintea lui, declară în acelaș timp războiu și lui Enea și lui Latinus. Nici o oștire, nici cea-

laltă nu fu bucuroasă de rezultatul luptei: Rutulii fură învinși; Aborigenii învingători și Troienii perdură însă pe regele Latinus. După aceasta Turnus și Rutulii, neîncrezându-se în puterile lor, căutară ajutor în țara înfloritoare a Etruscilor și la Mezentius, regele lor. Acesta stăpâniă în Cere, un oraș puternic pe atunci. Încă dela început, el nu fusese de loc bucuros de ridicarea noului oraș; acuma, cu atât mai mult, cu cât socotiă că creșterea puterei troiene amenință strașnic neamurile megieșe; de aceea, fără nici o greutate își împreună oștile ca aliaț cu oștile Rutulilor. Enea, spre a-și câștiga, față de grozăvia unui așă de mare războiu, inimile Aborigenilor, pentru ca toți să aibă nu numai aceleași drepturi, ci și același nume, boteză amândouă popoarele cu numele de Latini. De aici înainte Aborigenii nu se lăsară mai prejos de Troieni, nici în ce privește zelul, nici credința față de regele lor Enea. Bizuindu-se deci pe simțimântele celor două popoare, a căror unire creșteă pe fiecare zi mai mult — deși Etruria eră atât de puternică, încât umpluse cu faima numelui său nu numai uscatul, ci și marea, pe toată lungimea Italiei, dela Alpi până la strâmtoarea Siciliei și cu toate că Enea ar fi putut să lupte împotriva dușmanului la adăpostul zidurilor — el își scoase totuși oștirea la luptă. Izbânda fu de partea Latinilor; aceasta însă fu și cea din urmă dintre faptele muritoare

ale lui Enea. Oricum ne-ar fi îngăduit să-l numim, astăzi e îngropat pe malurile râului Numicus. Numele său e Jupiter Băştiaşul.

Urmaşii lui Enea.

Fiul lui Enea, Ascaniu, nu era încă în vârstă de a domni; totuşi puterea lui rămase neatinsă până ce deveni vrâstnic. Atâta tărie de suflet era în Lavinia, încât epitropia unei femei fu îndestulătoare spre a păstra Latinilor puterea, iar acestui copil tronul bunicului şi părintelui său. Nu voiu căuta să hotărâse — căci cine ar afirma drept sigure lucruri aşă de vechi? — dacă acest fiu a fost Ascaniu, sau altul mai mare decât dânsul, născut dintr'altă mamă. Creuză, pe când Troia era neatinsă, tovarăş de privilegie al tatălui său, acel Iulus, pe care gintea Iulia îl priveşte drept întemeietorul semănţiei. Acest Ascaniu — ori în ce loc s'ar fi născut şi din oricare mamă, lucru sigur este c'a fost fiul lui Enea—lăsa mamei—sau soacrei — sale oraşul Lavinium, în care mulţimea prisosiă şi care, după cum erau lucrurile atunci, era înfloritor şi puternic. Întemeia dânsul la poalele muntelui Alban alt oraş nou, care, fiind aşezat dealungul pe costişă, fu numit Alba Longa. Intre întemeierea Laviniei şi aşezarea acestei colonii trecură treizeci de ani.

Cu toate acestea puterea sa crescuse așa de mult, mai cu seamă după înfrângerea Etruscilor, încât nici chiar la moartea lui Enea, sau, după aceea, în timpul epitropiei unei femei și ucenicia unui copil în meșteșugul de a domni, nici Mezentius, nici Etruscii, nici vre-un alt popor megieș nu îndrăzniră să puie mâna pe arme. Legământul de pace hotărâse anume ca hotarul între Etrusci și Latini să fie fluviul Albula, care se numește acum Tibrul. După asta domnește Silviu, fiul lui Ascaniu, născut, prin nu știu ce întâmplare, în pădure. Acesta are ca fecior pe Enea Silviu, iar acest la rândul-i pe Silviu Latinus. Dânsul descălecă câteva colonii, numite Vechii Latini. Numele de Silviu rămase apoi tuturor acestora cari domniră în Alba. Latinus născu pe Alba, Alba pe Atis, Atis pe Capis, Capis pe Capetus, Capetus pe Tiberinus; acesta, trecând fluviul Albula, se înecă, dând fluviului numele său, vestit după aceea la urmași. Pe urmă domni Agripa, fiul lui Tiberinus, iar după Agripa, Romulus Silviu, care primi tronul dela tatăl său. Lovit și el de trăsnet, trecu domnia în mâinile lui Aventinus; acesta fu îngropat pe dealul, care azi face parte din onășul Roma, dând colinei numele său. După dânsul domni Proca; acesta născu pe Numitor și pe Amuliu. Proca lăsă moștenire lui Numitor, fiului său mai mare, vechiul regat al gîntei Silvia. Mai multă putere avu însă silinicia, decât voința unui

fiată sau respectul vârstei. Anului izgoni pe fratele său și se urcă el pe tron; la această nelegiuire mai adăogă o fărădelege: nimici toate odraslele bărbătești ale fratelui său; pe de altă parte, sub cuvânt c'o ridică la cinste, răpește nădejdea de zămislire fiicei fratelui său, Rea Silvia, hărăzind-o ca vestală unei feciorii veșnice.

Al bu Co = Tibur.

ROMULUS SI REMUS

Nașterea lui Romulus și Remus.

Ursita însă, după cum cred, hotărâse întemeierea unui oraș așa de mare și începutul unei împărății cea mai puternică după stăpânirea zeilor. Constrânsă poate, vestala dădù naștere la doi copii și, fie că așa credea, fie că vina era mai ușoară, făptașul fiind un zeu, ea arăta pe Marte ca părintele acestor îndoelnice vlăstare. Nici zeii, nici oamenii însă nu pot mântui, pe mamă sau pe odraslele ei, de cruzimea regelui. Preoteasa e legată în lanțuri și pusă la închisoare, iar cât privește copiii se dă poruncă să fie aruncați în valurile râului. Printr'o întâmplare oarecum dumnezeiască, Tibrul se revărsase peste maluri în bălți stătătoare, așa încât de nicăeri nu puteai să ajungi la albia obișnuită a fluviului; apa însă, deși liniștită, dădea totuși celor cari

îi aduseseră pruncii nădejdea că vor putea să se înece. Așa dar, ca și cum ar fi îndeplinit porunca regelui, aruncară pe copii în balta cea mai apropiată, pe unde-i acum smochinul Ruminat, care se numiă pe atunci, zice-se, Romular. Pe acea vreme locurile acestea erau niște singurătăți nestărușite. După cum spune povestea, apele, puțin adânci, lăsară pe uscat albia plutitoare, în care fusese lepădați copiii. O lupoaică însetată își îndreptă pașii, din munții de prin prejur, spre orăcăitul copiilor, le dădă țâțele ei și se făcū așa de blândă, încât păzitorul turmelor regelui o găsi lingând cu limba pe cei doi prunci. Se spune că numele lui era Faustus; el îi luă și-i duse la stână, ca să-i crească femeia lui, Laurentia. Alții socot că Laurentia era o muere, pe care ciobanii o numiau Lupoaica; de aici a pornit basmul cu minunea aceasta. Astfel fu nașterea și creșterea lor; abia ajunși ceva mai în vârstă, nu stătură locului, în stână și la turme, ci porniră să cutreare cu vânătoria pădurile de prin prejur. Câștigând astfel virtute și trupească și sufletească, nu goniau acum numai fiarele, ci dădeau năvală și asupra tâlharilor încărcăți de prăzi și împărțiau printre ciobani cecace răpise. Pe fiecare zi creștea ceata flăcăilor, cari împărțeau, împreună cu dânșii, primejdiile și jocurile lor.

Romulus și Remus recunoscuți de unchiul lor.

Încă de pe atunci se zice că se prăznuia sărbătoarea Lupereal pe muntele Palatin, numit, după orașul Palantea din Arcadia, muntele Palantium, apoi Palatium. Aici Evandru — unul din seminția acea de Arcadieni cari, cu mulți ani mai înainte, luase în stăpânire aceste locuri — orânduise această sărbătoare adusă din Arcadia, când flăcăi în pielea goală alergau în jocul lor desfrânat, proslăvind pe Pan, sălășliitor pe Liceu¹⁾ și pe care Romanii îl numiră mai pe urmă Inuus. În timp ce se dădeau deci acestor jocuri, a căror prăznuire fusese vestită mai dinainte, fură surprinși de tâlharii, furioși că le luase prăzile; Romulus se apăra cu virtute, Remus însă fu prins. Punând dar mâna pe el, îl duse la regelui Amuliu și tăbărâra asupra-i cu îninuirile. Cea mai mare învinovățire crăcă, ei fac năvăliri pe pământurile lui Numitor și că, strângând câte o ceată de derbedei, pornesc după jaf ca în țară dușmană. Pentru aceea, Remus fu dat pe mâna lui Numitor, pentru osândă.

Faustulus însă chiar dela început căpătase nădejdea că în casa lui cresc niște o

¹⁾ Munte în Arcadia.

drasle ca rege: căci ştia pe de o parte că pruncia fusese lepădată din porunca regelui, iar de altă parte timpul, când dânsul îi găsisese, se potrivea tocmai cu această împrejurare. Nu vroise însă să dea lucrul pe faţă înainte de vreme, afară numai la un prilej, sau la nevoie. Nevoia se înfăţişă deci cea dintâi; ascultând dar de frică, dezvăluia lucrul lui Romulus. Din întâmplare Numitor, în mâna căruia era Remus, auzise că ei sunt doi fraţi gemeni; comparând apoi şi vârsta şi firea lor, care nu semănă de loc a argat, amintirea nepoţilor îi răscolise sufletul; tot descusându-l, ajunsese la urmă până acolo, că nu mai era departe de a recunoaşte pe Remus.

Romulus şi Remus pun pe tron pe unchiul lor

Aşa dar o uneltire se ţesea din toate părţile împotriva regelui. Romulus, nu cu ceata lui de flăcăi — într'adevăr numai cu ei ar fi fost prea slab într'o luptă făţişă — ci poruncind altor ciobani să vină la ceasul hotărât pe alt drum la palat dădă năvală asupra regelui; în fruntea altei cete, adunată de pe moşia lui Numitor, Remus îi dă ajutor, **asa** încât omorâra pe Amuliu.

Numitor, la începutul acestei învălmăşeli, începuse să strige că duşmanii pătrunseseră în oraş şi lovise palatul regelui, chemând

astfel tinerimea albană să străjuiască cetăţuea şi să stea de pază în arme: după ce văzù însă pe nepoţii lui, cari, după săvârşirea omorului, veniau la el felicitându-l, chemă numaidecât divanul, căruia îi arată nelegiuirile făptuite de fratele său faţă de dânsul, obârşia nepoţilor săi, cum fusese născuţi, cum crescuţi, cum recunoscuţi, după aceea uciderea tiranului şi că făptaşul e el. Cei doi tineri pătrunseră atunci în mijlocul adunărei în fruntea cetei lor şi salutară pe unchiul lor de rege; mulţimea întregă urmă pilda lor şi într'un singur glas îi întăreşte şi titlul şi puterea de rege.

Intemeierea Romei.

După ce redară astfel lui Numitor stăpânirea Albei, pe Romulus şi pe Remus îi cuprinse dorul să întemeieze un oraş pe locurile acestea, unde fuseseră lepădaţi şi unde crescuseră. Intr'adevăr, în Alba şi în Laţiu eră prisos de norod: pe lângă asta se mai adăogau şi ciobanii; toţi aceştia făceau foarte lesnicioasă nădejdea că Alba Longa va fi mică şi mic şi Laviniul faţă de oraşul, care aveà să se întemeieze. În gândurile acestea se amestecă apoi şi un rău strămoşesc, anume dorinţa de domnie, după asta o luptă ruşinoasă, iscată totuşi pe un temein aşă de blând. Fiindecă erau gemeni şi respectul întăctătei vrăstei nu puteà să hotărască între dânsii, îşi aleg deci locurile

pentru sfințirea vetrei. Romulus pe Palatin și Remus pe Aventin, așa ca zcii, sub a căror ocrotire erau aceste locuri, să răspundă prin auguri, care din ei are să dea noului oraș numele său, care să-l cârmuiască, după întemeiere, după legile sale.

Se zice că auguriul s'a arătat mai întâiu lui Remus : șase vulturi. Tocmai dăduse de știre de acest auguriu, când Romulus văzù un număr îndoit. Ceata fiecăruia salută deci ca rege și pe unul și pe altul. Unii cereau domnia pe temeiul întâetăței timpului, ceilalți pe al numărului păsărilor. Din această pricină se porniră pe ceartă și în furia lor lupta se schimbă în măcel; atunci, în învălmășeală, Remus, lovit, căzù. Este și altă părere, cu mult mai răspândită : că Remus, spre a-și bate joc de fratele său, sărise peste zidurile cele nouă, după care ar fi fost omorât de către mâniatul Romulus, care l'ar fi și muștrat, adăogând aceste cuvinte :

— Așa va păți de aci înainte oricare altul, care va sări peste meterezele mele.

Astfel Romulus singur puse mâna pe domnie; orașul fiind întemeiat fu botezat după numele întemeietorului. Mai întâiu întări Palatinul, pe care el însuși crescuse. Sacrificiile le aduse tuturor celorlați zei după datina albană, lui Hercule însă după cea grecească, așa cum fusese hotărât de către Evandru.

LEGENDA LUI HERCULE

Hercule și Cacus.

Se spune că Hercule, care omorâse prin locurile acestea pe Gherion, adusese niște boi de-o frumusețe minunată; după ce trecu fluviul Tibru înnoț, mânănd din urmă cireada, se opri în preajmă, într'un loc plin cu iarbă, ca să-și întremeze boii cu odihnă și pășune grasă; el însuși, după aceea, se culcase obosit de drum. În timp ce, îngreuiat de mâncare și băutură, dormia adânc, un cioban cu numele Cacus, locuitor prin meleagurile acestea, mândru de puterile lui și ademnit de frumusețea boilor, hotărî să abată la o parte atare pradă. Cum însă, dacă ar fi mânat din urmă cireada și ar fi băgat-o în peșteră, urmele însăși ar fi dus într'acolo pe stăpânul lor, când i-ar fi căutat, rășlui câțiva boi dintre cei mai frumoși, tot unul și unul și-i trase de coadă până în peșteră. Hercule, trezindu-se din somn în revărsatul zorilor, cercetă cireada din ochi și simțind că-i lipsește o parte, o luă spre peștera cea mai apropiată, să vadă dacă nu cumva urmele duc într'acolo. Când

văzû însă că toate sunt întoarse în afară și nu duc într'altă parte, încureat și nedumerit în sufletul său, hotărî să-și depărteze cireada de aceste locuri primejdioase. Atunci, cum se ntâmplă de obicei, câteva vaci mugiră la plecare, de dorul celor de cari se despărțiau; glasul vacelor închise în peșteră le răspunse, făcând pe Hercule să se întoarcă înapoi. Aleargă deci la hrubă; Cacus încercă să-l oprească cu deasila și în zadar chemă într'ajutor pe ciobani; Hercule îl plesni cu ghioaga și-l așternu morței.

Cultul lui Hercule.

Evandru, un pribeag din Pelopones, cărmuiă aceste ținuturi mulțumită mai mult trecerei decât puterei sale; bărbatul acesta eră stimat pentru cunoștința scrisului, o minune cu totul nouă pentru oamenii aceștia nepricepători într'ale artelor. Și mai respectat eră pentru mama sa, Carmenta, socotită ca o zeitate și ale cărei profeții, cu mult înainte de sosirea Sibilei în Italia, umpluse de admirație pe aceste popoare. Acest Evandru, atras atunci de zarva ciobanilor, cari strigau în jurul străinului învinovățindu-l de acest omor vădit, după ce ascultă povestirea crimei și pricina crimei, privind cu luare aminte la aerul și frumusețea acestui bărbat, cu mult mai mare și mai nobilă decât a celorlalți oameni, îl întrebă cine este. Când

află numele lui și al tatălui său, cum și patria lui :

Hercule, fiu al lui Jupiter, te salut Mama mea, tâlmăclu credincios al zeilor, mi-a prezis oă tu vei mări numărul sălășluiturilor cerului și că pe locul acesta are să ți se hărăzească un altar, pe care neamul cel mai puternic ce va fi fost vreodată pe lume îl va boteză cu numele de *Prea Marele* și a cărui datină o vei hotări chiar tu.

Hercule îi dădù mâna dreaptă și spuse că primește profeția și, spre a se împlini urșita, el va ridică și va hărăzi un altar. Luă deci cea mai frumoasă juncă din cireadă, care fu jertfită lui Hercule; la slujba altarului și la ospăț fură puși alde Potiții și Pinarii, familiile cele mai vestite ce locuiau prin părțile acestea. Din întâmplare se făcù așa că Potiții fură gata la timp și lor li se puse înainte carnea victimei; Pinarii veniră când carnea se mănăcase, la urma ospățului. De aici rămase datina, atât cât dălnuș gintea Rinaria, ca ei să nu mănănce carnea la sacrificii. Potiții, învățați de Evandru, fură mai multe veacuri slujitorii acestui sacrificiu: până când, lăsând pe seama unor robi înjosiți aceste sfinte îndatoriri ale familiei, gintea Pinariilor pieri până la unul. Din toate datinile, aceasta fu singura pe care Romulus o luă dela străini: încă de pe atunci eră sprijinătorul acestei nemuriri câștigată prin vitejie, la care îl duceă și pe dânsul urșite lui.

CREȘTEREA ROMEI

Romul dă legi poporului.

Săvârșind astfel în regulă lucrurile sfinte, chemă la sfat norodul, care prin nici un alt chip nu putea să se întărească, ca trup al unui singur popor, decât prin legi și de aceea îi dădă legi. Incredințat după aceea că numai atunci ele vor fi sfinte pentru neamul acesta de oameni grosolani, când el însuși se va face mai de temut prin însemnele puterii, se făcù mai măreț nu numai prin îmbrăcăminte și celelalte, ci mai ales prin aceea că se înconjură de doisprezece lictori. Unii cred că Romulus s'a luat, pentru numărul acesta, după numărul păsărilor, cari i-ar fi profetit domnia. Eu însă primesc mai de grabă părerea aceluia, cari socot că, după cum am luat dela vecinii noștri Etrusci și slujitorii și felul lor, împreună cu scaunul curul și toga pretexta, am luat dela dânșii și numărul. Etruscii îl aveau astfel, fiindcă regele lor eră ales în deobște de către cele douăsprezece popoare și fiecare popor îi dădea câte un lictor,

Întemeierea Senatului.

În acest timp orașul crește și pe fiecare zi locuri erau încinse de ziduri, de oarece ei ridicau la metereze mai mult în nădejdea populației viitoare, decât pentru oamenii câți erau în timpul de față. Atunci, pentru ca întinderea acestui oraș să nu fie goală, spre a mări numărul norodului, după vechiul plan al întemeietorilor de orașe, — cari, strângând în juru-le o mulțime de oameni de rând și fără nume, dădeau apoi sfoară că pământul a născut aceste vlăstare — deschise ca azil locul îngrădit, peste care dau astăzi cei ce se coboară printre cele două dumbrăvi¹⁾. Aici dădù fuga o gloată de tot soiul, doritoare de lucruri nouă, strânsură de pe la popoarele megieșe, fără deosebire dacă eră rob sau om liber. Acesta fu întâiul sprijin al puterii noastre născânde.

Mulțumit de puterile lui, pregătește o înțeleaptă cărmuire acestor puteri. Alege deci o sută de senatori, fie că numărul acesta îi păruse îndestulător, fie că nu se găseau de cât o sută de inși, cari să poată fi aleși senatori. Căcace e sigur, e că, în semn de cinste, fură numiți *Părinți*¹⁾, iar urmașii lor patricieni.

¹⁾ A Capitolului și a Cetății,

¹⁾ Patres,

RĂZBOIUL CU SABINIÎ

Răpirea Sabinelor.

Statul roman era acum așa de puternic, încât era egal în arme cu oricare din cetățile vecine: din lipsa de femei însă, toată mărirea aceasta n'avea să țină decât o viață de om: n'aveau într'adevăr nici nădejde de urmași înăuntrul orașului, nici legături de înescrere cu megieșii. Atunci, după sfatul senatorilor, Romulus trimise pe la cetățile vecine soli, cari să ceară alianță și încuscrere cu noul popor.

„Orașele, ca toate celelalte de altfel, pornesc la început cu puțin; mai târziu însă, acele, pe cari vitejia lor și zeii le ajută, își câștigă mari puteri și nume mare. Se știe prea bine, că zeii au ocrotit obârșia Romei, iar cât despre vitejie, nu le va lipsi. Pentru aceea, oamenii să nu refuze a-și amesteca cu alți oameni sângele și seminția“.

Nicăieri însă solia nu fu ascultată cu bună voință, așa de mult îi disprețuiau și se te-

meau în acelaș timp pentru sine și pentru urmașii lor de această putere, care creștea în mijlocul lor ! Mulți îi trimiseră la primblare, întrebându-i, de ce nu deschisese un azil și pentru femei, „căci numai atare încuscrire ar fi potrivită cu dânșii“. Cu greu răbdă tinerimea romană lucrul acesta și eră în afară de orice îndoială, că treburile începeau să pornească spre silnicie. Pentru a aduce însă momentul și locul potrivit, Romulus își ascunde amărăciunea sufletului său și se pune să pregătească într'adins lui Neptun, făptuitorul calului¹⁾, jocuri solemne, pe cari le botează *consualii*. După aceasta poruncește să dea de știre de această priveliște megieșilor și desfășură toată pompa pe care o știau, sau de care erau în stare, spre a face ca lucrul să fie cât mai strălucit și așteptat mai cu nerăbdare. Veniră mulțime de muritori mai ales să vadă noul oraș, în deosebi însă popoarele cele mai apropiate, Ceninienii, Crustuminii și Antemnații; cât despre Sabini, veni norodul întreg cu copii, cu femei cu tot. Fiind poftiți și găzduiți pe la case și văzând așezarea orașului, întăriturile și mulțimea de locuințe, se mirau că statul roman crescuse într'asă de scurt timp. Veni și vremea jocurilor : pe

¹⁾ După poveste, zeul Neptun lovind în pământ cu furca lui cu trei dinți, pământul se deschise lăsând să iasă cel dintâiu cal.

când mințile și ochii le erau pironiți într'acolo, planul se îndeplini după cum se pusesse la cale : la un semn dat, flăcăii romani se repezără și răpiră fetele. Cele mai multe fură luate la întâmplare, după cum îi căzuse fiecăruia în mână ; câteva dintre ele, cari se deosebiau prin frumusețea lor, hărăzite senatorilor fruntași, erau duse acasă de oameni din popor, cărora li se dăduse anume această însărcinarea. Una dintre acestea, cu mult mai deosebită decât toate celelalte prin înfățișarea și frumusețea ei, fusese luată, se zice, de ceata unuia, anume Talasius ; fiindcă mulți înși tot întrebau, cui o duc, aceștia, ca să nu se atingă cineva de dânsa, strigau că o duc lui Talasius. De aici, obiceiul cu acest cuvânt la nuntă.

Frica turbură tot jocul ; părinții fetelor o rup de fugă supărați, învinovățindu-i că au călcat în picioare legământul ospetiei și luând de martor pe zeul, la ale cărui jocuri solemne veniseră, amăgiți de faptul și de cuvântul dat.

Desnădejdea celor răpite și furia lor nu e de altă parte mai mică. Romulus însă le vizitează pe rând și le arată, că „fapta aceasta se datorește trufiei părinților lor, cari nu voiseră să se încuserească cu megieșii lor. Ele vor fi cu toate acestea soții legiuite și vor lua parte la soarta bărbaților lor și-a cetății, cum și — lucru decât care nimic nu-i mai scump neamului omenesc — a copiilor lor. Să-și potoliască pu-

țin mânia lor și să-și dea inima aceloră, căroră soarta le dăduse și trupul lor. Adeseori, dintr'o nedreptate s'a născut mai pe urmă un dulce simțimânt și ele se vor bucura de niște bărbați cu atât mai buni, cu cât fiecare se va sili să facă așa, în cât să-și îndeplinească nu numai datoria lui, în ceea ce-l privește, ci să le ogoiască și dorul de părinți și de patrie“.

La acestea se mai adăogă și desmerdările bărbaților, cari se dezvinovățiau de fapta săvârșită prin dorul și dragostea lor, senze cari au o deosebită înrîurire asupra sufletului femeilor.

Sabinii cuceresc cetatea.

Cel din urmă războiu, dar și cel mai crâncen în același timp, fù stârnit de Sabinii. Intr'adevăr aceștia nu făptuese nimic din mânie sau în grabă și nici nu amenințară cu războiul înainte de a-l porni. Apoi afară de chibzuință se folosiră și de șiretănie. Spurius Tarpeius comandă cetățuenii Romei. Tatius¹⁾ ademeni cu aur pe fecioră, fiica lui, să bage pe ostași în cetate. Din întâmplare, ea eșise tocmai în afara zidurilor, ca să aducă apă pentru sacrificii. Abia intrați înăuntru, Sabinii o copleșesc sub armele lor și-o omoară, fie spre a pă-

¹⁾ Regele Sabinilor,

reă că cetatea fusese luată cu asalt, fie spre a da un exemplu, anume că față de un trădător nu se încapă bună-credință. Povestea mai spune, că în deobște Sabinii purtau la brațul stâng brățare de aur de-o mare greutate și inele cu pietre prețioase de-o mare frumusețe și fata ceruse, la învoeală, ceea ce dâșii purtau în mâna stângă: de aceea o coplesiră sub scuturi în loc de daruri de aur. Sunt unii cari spun că ea, cerând, după învoeală, ceea ce ei aveau în mâna stângă, ar fi înțeles într'adevăr armele; părându-li-se însă că plănuiește o trădare, o nimiciră subț răsplata vânzării ei.

Oricum, Sabinii puseră mâna pe cetate; a doua zi oștirea romană, gata de bătae, umpluse toată câmpia dintre Palatin și dealul Capitolului. Sabinii nici nu coborâse în vale și Romanii, în mânia și dorul de-a recuceri cetatea, dor care le îmboldează sufletele, se repeziră spre muntele din față. De o parte și de alta căpeteniile îndemnă la luptă, la Sabini Mettus Curtius, la Romani Hortus Hostilius.

Acesta, în fruntea steagurilor deși într'un loc neprielnic, îmbărbătă oastea romană prin îndrăzneala și curajul lui. Cum căzù însă Hostus, linia de bătae a Romanilor se slăbi și fù respinsă până la vechea poartă Palatină. Târât el însuși de gloata fugarilor, Romulus își ridică armele spre cer, strigând:

— Jupiter, cu poruncilor tale m'am su-

pus, când am pus aici pe Palatin întâile temelii ale oraşului. Sabinii însă sunt stăpâni pe cetatea, pe care-am cumpărat-o prin crimă ; acuma au trecut de mijlocul văei şi înaintează înarmaţi până aici. Tu însă, părintele zeilor şi-al oamenilor, îndepărtează pe duşmani cel puţin de-aicea ; ridică spaima din sufletele Romanilor şi opreşte fuga lor ruşinoasă. Chiar pe locul acesta îţi hărăzesc un templu ție, Jupiter Stătătorul, care să fie monument pentru viitorime, căci cu ajutorul tău cel puternic ne-aj mântuit oraşul.

După ce rosti această rugăciune, ca şi cum ar fi simţit că vorbele lui sunt auzite, spuse :

— Romani, Jupiter cel prea bun şi prea puternic vă porunceşte să vă opriţi aici şi să vă întoarceţi la luptă.

Romanii se opriră, ca şi cum ar fi ascultat de porunca cerească : Romulus însuşi zboară până în rândurile întâi. Mettus Curtius, în fruntea Sabinilor, se coborâse din cetăţue şi goniă pe Romanii în risipă, peste tot locul cât e în for. Acuma nu mai eră departe de poarta Palatium şi strigă :

— Am învins pe aceşti vicleni găzduitori, pe aceşti duşmani mişei. Acuma văd şi ei, că cu totul altceva e să răpeşti nişte fete şi altceva să te lupţi cu bărbaţii.

În timp ce se lăudăreşia el astfel, Romulus se repede asupra-i c'o ceată de tineri, dintre cei mai viteji,

Din întâmplare în momentele acestea Mettus luptă călare; le fù cu atât mai lesne să-l iee la goană; după ce-l puseră pe fugă, Romanii se luară după el. În acest timp și restul oștirii romane, înflăcărată de îndrăzneala regelui său, respinse pe Sabinii. Mettus al cărui cal se speriasse de chioțele celor ce-l urmăreau, dă într'o mlaștină. Primejdia, în care se află un așa de mare bărbat, atrage luarea aminte a Sabinilor. Mettus, încurajat și chemat pe nume de ai săi, căpătă mai multă inimă văzând dragostea aceasta a multimei și scăpă. Romanii și Sabinii reîncep lupta la mijlocul văii între cele două dealuri, oastea romană eră însă mai tare.

Femeile sabine mijlocesc pentru pace.

Atunci femeile sabine, pentru răpirea căroră se stârnise războiul, biruind, în desnădejdea lor, sficiunea lor femeiască, cu părul despletit și cu rochiile sfâșiate, își luară inima în dinți și se aruncară printre săgețile cari zburau, punându-se la mijloc: astfel opriră locului oștile vrăjmașe și le potoliră furia. După asta se rugară când de părinții, când de bărbații lor, să nu se stropiască cu sângele sfânt al unui socher sau al unui ginere; să nu pângărească cu atare fărădelege fruntea odraslelor lor, ceștia pe a nepoților, ceilalți pe-a copiilor lor.

Dacă vi-i rușine de înrudirea dintre

voi, de încusurirea aceasta, întoarceți-vă mânia împotriva noastră : noi suntem pricina războiului, noi a rănilor și a măcelului între părinți și soți. Mai degrabă să pierim noi, decât să trăim fără careva dintre voi, ori văduve, ori orfane !...

Cuvintele lor mișcă și pe ostași și pe sefi. Se făcù deodată tăcere și liniște. Numai decât căpeteniile înaintară, ca să încheie un legământ și făcură nu numai pace, ci și o singură cetate din două. Regii își împărțiră între ei puterea ; scaunul împărăției îl strămutară însă la Roma. Astfel dar puterea Romei se îndoi ; spre a dà însă ceva și Sabinilor, Romanii luară dela Cures¹⁾ numele de Quiriti. Ca pomenire a acestei Tăpțe, mlaștina, din adâncimile căreia calul lui Curtius scăpase și eșise pe uscat, fù botezată lacul Curtius.

1) Capitala Sabinilor. †

MOARTEA LUI ROMULUS

Indumnezeirea lui.

Cam acestea s'au petrecut atât în timp de pace cât și de războiu sub domnia lui Romulus. Toate conglăsuesc cu credința în obârșia lui dumnezeiască, cum și în dumnezeirea lui după moarte: și vitejia lui în a recucerii tronul pentru unchiul său și planul de-a întemeia un oraș și de a-l întări atât în timp de pace cât și de războiu. Mulțumită puterilor, ce le dăduse întemeietorul ei, Roma fû atât de temută, încât vreme de patruzeci de ani după aceea se bucură de o pace neturburată. Cu toate acestea Romulus fû mai drag norodului decât senatorilor; mai mult decât toți însă eră iubit de ostași. El aveă trei sute de inși înarmați, nu numai în timp de pace ci și de războiu, pentru paza ființei lui și pe cari îi botezase *Celerii*¹⁾.

¹⁾ Cei iuți.

După ce săvârșise aceste lucruri nemuritoare, într'o zi, când lua parte la o adunare pe câmpia de lângă balta Caprei, spre a face numărătoarea oștirii, se stârni deodată o furtună cu trăsnete și tunete înfricoșate și regele fù învăluit într'un nor așa de des, încât fù ascuns din vederea mulțimei. Iar după aceea Romulus n'a mai fost pe lume. După ce spaima se potoli în sfârșit, după ce se făcù iarăși lumină, senin și liniște în urma atâtni întunerice și vijelie, văzură scaunul regelui gol. Tinerimea romană, deș- dădea crezare senatorilor, cari, aflându-se lângă dânsul, spuneau că fusese luat în cer de vijelie, totuși, lovită par'că de teamă, văzându-se lipsită de dânsul, rămase câtva timp posomorâtă și tăcută. La urmă, după ce câțiva inși făcură începutul, toți se grăbiră să salute pe Romulus, zeu, născut de un zeu, rege și părinte al orașului Roma. În rugămintile lor îi cer să le aducă pace și să ocrotească, pururi binevoitor și prielnic, pe urmașii săi.

Cred însă că au fost atunci și câțiva de aceia, cari învinuiră în șoaptă pe senatori c'au sfâșiat pe rege cu mâinile lor; zvonul acesta s'a răspândit chiar, însă mai mult în taină. Admirația pentru un așa bărbat și spaima momentului consfințiră dimpotrivă cealaltă legendă. Se spune apoi că destăinuirea unui om întări credința în acest lucru. În timp ce orașul eră în doliu pentru pierderea regelui și mocniă împotri-

va senatorilor, Proculus Iulius, al cărui cuvânt eră — se zice — cu greutate chiar într'o împrejurare așa de însemnată, veni în adunare.

— Romani, zise el, Romulus, părintele acestui oraș, coborându-se fără veste din cer azi dimineață în zorii zilei, mi s'a arătat înaintea ochilor. În timp ce, cutropit de groază și de respect, rămăsesem nemișcat, rugându-mă în genunchi să-mi îngăduie a-i privi chipul: „Du-te — zise dânsul — și dă veste Romanilor că voința zeilor este ca Roma mea să fie regina lumii întregi. Pentru aceea, să cultive meșteșugul ostășesc; să știe — și să spună și urmașilor lor — că nici o putere omenească nu se va putea împotrivi armelor romane“. După ce grăi acestea, continuă Proculus, pieri în văzduh.

E de mirare, câtă crezare dădură acestui om, care aducea atare veste, cum și faptul că jalea necrodului și a oștirii se ogoi atât de mult, după ce se încredințară de nemurirea lui Romulus.

HORAȚII ȘI CURIAȚII¹⁾

Tulus Hostilius, regele Romei, pornește cu războiu împotriva Albei; înainte de-a se încălăra, Mettus Fuffetius, generalul oștirii albane, propune să aleagă un mijloc, prin care să se hotărască, cu mai puțină vărsare de sânge, care din cele două popoare va fi stăpân.

Lupta între cei 6 cumnați.

Din întâmplare, în amândouă oștirile se aflau atunci câte trei frați gemeni, cam deopotrivă în vârstă și putere. Se știe că aceștia erau Horații și Curiații; în vechime aproape nu-i altă faptă mai vestită decât a lor. Cu toată această împrejurare însă așa de strălucită, e totuși nesiguranță în privința numelor, anume din care popor erau

¹⁾ Capitolul acesta din Tit Liviu a inspirat lui Corneille subiectul vestitei lui tragedii, *Horace*,

Horatii, din care Curiații. Cronicarii se deosebesc asupra acestui lucru. Cu toate acestea, găsesc cu mult mai mulți, cari privesc pe Horatii drept Romani; sufletul încă mă îndeamnă să-i cred pe aceștia.

Fiecare din cei doi regi hotărăște ca cei trei gemeni să lupte cu paloșul pentru patria lui, iar „domnia va fi de partea aceluia, de partea cui va fi și izbânda“. Nu se împotrivesc la nimic, ei aleseră timpul și locul. Mai înainte însă de a se încăera, se făcî un legămînt între Romani și Albani cu aceste condiții, ca poporul, ai cărui cetățeni vor birui în această luptă, să domnească cu blîndețe asupra celui alt popor.

După ce legămîntul fu încheiat, cei trei frați iau, după cum fusese învoiala, armele. Fiecare își îmbărbătă pe ai săi: „Zei patriei, patria și părinții lor, toți cetățenii cari sunt în oraș, sau în oștire, își pironesc privirile asupra armelor lor și asupra brațelor lor“.

Curagioși din propria lor fire, înflăcărați acum și de glasurile celor cari îi îmbărbătau, pășiră la mijloc, între cele două tabere. Cele două oști se așezară fiecare înaintea lagărului ei, scăpate mai mult de primejdia momentului decât de grijă; eră în joc într'adevăr nealătarea lor și aceasta fusese lăsată pe seama norocului și vitejiei câtorva inși. Așa dar senatorii, cu sufletul tăiat, așteaptă cu încordare această priveliște, așa de puțin plăcută. Se dă semnele; că-

teși trei, de amândouă părțile, tinerii dau năvală, ca o oștire gata de luptă, cu armele întinse înaintea, având în sufletul lor curajul a două mari popoare. În inima lor nu-și află loc grija de propria-le primejdie, ci neatărnarea sau robia țării și soarta patriei care va fi așa cum vor face-o ei.

Când, la întâia ciocnire, armele zăngăniră și săbiile încrucișându-se scăpărară, o spaimă fără de margini cutropi pe privitori și, cum nădejde nu se vedeă nici într-o parte, nici într'alta, glasul și răsuflarea li se oprî. În curând se încăerară trup la trup, așa în cât acum nu mai aveau drept priveliște numai frământarea trupurilor și învălmășala nelămurită a armelor și scuturilor, ci răni și sânge; doi Romani se și prăbușiră unul peste altul și-și dădură sufletul, în timp ce Albanii, câteși trei, erau răniți. La căderea Romanilor, oștirea albană chioti de bucurie; legiunile romane însă, părăsite de orice speranță, dar nu și de neliniște, stau cu sufletul tăiat de grija celui rămas, pe care îl înconjuraseră cei trei Curiati. Din întâmplare, acesta era neatinș, așa în cât, prea slab el singur față de toți la un loc, era mai puternic decât fiecare în parte. Așa dar, spre a fărâmița atacurile lor, o luă la fugă, încredințat că fiecare îl va urmări după cum îi va îngădui puterile trupului, stingherit de răni. Se depărtase acum o bucată de locul unde dăduse lupta, când, uitându-se îndărăt, vede pe

Curiați urmărindu-l la mari intervale unul de altul; unul dintre ei însă nu erà tocmăi departe de dânsul; se întoarse deci asupra lui într'o năvală furioasă. Și, în timp ce oștiroa albană strigă celor doi Curiați să dea ajutor fratelui lor, Horatiu își isprăvi dușmanul și, învingător, pășește la a doua luptă. Atunci, cu un strigăt, cum îți scapă de obicei la o bucurie neașteptată, Romanii își îmbărbătează ostașul lor, iar acesta se grăbește, din parte-i, să termine lupta. Așa dar, mai înainte ca celălalt, care de altfel nici nu erà așa departe, să-l poată ajunge, sfârșește de zile și pe-al doilea Curiațiu. Rămăsese acum singuri față în față cu egali sorti de izbândă, dar nu și egali în speranțe și puteri. Unul, cu trupul neatins de paloș și mândru de îndoită lui biruință, pășește la a treia luptă; celălalt, istovit de rana lui, obosit de alergare, abia târându-și corpul, învins mai dinainte văzând moartea fraților săi, își pune pieptul unui dușman învingător; la dreptul vorbind, nici n'a fost luptă.

Romanul, ne mai putând de bucurie:

— Pe cei doi i-am jertfit — zise el — sufletului fraților mei; pe cel de-al treilea îl voiu jertfi priciniei acestui războiu, pentru ca Români să domnească asupra Albanilor.

Își înfipse apoi sabia în gâttejul celui care abia își mai putea ține armele; odată căzut, îl despoaie. Romanii primesc pe Horatiu în triumf și-l felicită, cu o bucurie cu

afât mai mare, cu cât fusese mai aproape de spaimă. După asta, și unii și alții pornesc să îngroape pe ai lor, cu simțimânt cu totul deosebite însă, de oarece unii creuseră în putere, iar ceilalți treceau sub stăpânire străină.

Mormintele lor dăinuiesc și acum, pe locul unde a căzut fiecare; cele două, ale Romanilor, alături și mai aproape de Albe cele trei ale Albanilor din spre partea Romei, însă depărtate între ele, după cum lăfusesse lupta.

Horățiu omoară pe sora lui

După aceasta, cele două oștiri se îndreaptă spre casă. În frunte mergea Horățiu purtând înainte-i cele trei rânduri de prăzi. O fată, soră a lui, care fusese logodită cu unul dintre Curiati, îi eși într-o întâmpinare la poarta Capena. Recunoscând pe un merii fratelui său mantia logodnicului, pe care ea însăși o făcuse cu mâinile ei, își zmulse părul și printre suspine oheamă pe nume pe logodnicul ei mort. Jalea surorilor sale, în mijlocul triumfului său și unei așa de mari bucurii obștești, turbură sufletul semetului tîmăr. Trase deci sabia și strîpunse pe fată, muștrînd-o tot deodată cu aceste cuvinte:

— Piei de aici, zise el, și du-te, cu dragoste ta nesăbuită cu tot, la logodnicul tău, care ți-ai nitat de frații tăi morți, ca

de cel viu, care ți-ai uitat până și de patrie. Așa să piară orice Romană, care va plânge pe un dușman.

Judecata lui Horațiu.

Infricoșat părù omorul acesta atât senatorilor, cât și poporului; proaspăta izbândă a lui Horațiu însă îi micșorà grozăvia. Cu toate acestea fu tras la judecată înaintea regelui. Regele însă ea să nu fie de dreptul răspunzător de-o hotărâre atât de tristă și de neplăcută în ochii poporului, cum și de osânda ce trebuia să urmeze judecata, chemă adunarea poporului.

— Numese, zise el, potrivit legii doi judecători, cari să judece fărădelegea lui Horațiu.

Legea avea formule infricoșate :

„Cei doi judecători să judece nelegiuirea; dacă se va face apel împotriva hotărârei celor doi, să se hotărască asupra apelului. Dacă se întărește hotărârea, să i se acopere capul, să fie spânzurat de copacul fatal¹⁾ și să fie bătut cu vergile, fie înăuntrul cetății, fie în afara cetății“.

Fiindcă cei doi judecători, numiți potrivit acestei legi, îl osândiră, unul dintre ei zise:

— P. Horațiu, te declar vinovat de această fărădelege. Vino, lictor, și-i leagă mâinile.

Lictorul se apropiase și-i aruncase ștran-

¹⁾ Hărăzit zeilor Infernului,

gul. Atunci Horațiu, după îndemnul lui Tullus²⁾, tâlmaciul mai blând al legii, strigă

— Fac apel!

Așa dar, în urma apelului pricina fu adusă înaintea poporului.

Oamenii fură mișcați auzind mai ales pe bătrânul P. Horațiu declarând înaintea judecătorilor, că „el crede că fiica lui a fost pe drept omorâtă; dacă nu s'ar fi întâmplat astfel, el singur, potrivit dreptului său de părinte, ar fi pedepsit pe fiică-sa“. Ii rugă după aceea să nu-l lase fără de nici un copil pe el, pe care cu puțin mai înainte îl văzuse înconjurat de o mulțime de vlăstare. După aceasta bătrânul, cuprinzând în brațe pe fiul său, arată prăzile dela Curiați, spânzurată în locul care până și astăzi se numește *Sulițele lui Horațiu*.

— Pe acest ostaș — zise el, pe care îl văzurăți adineaori pășind împodobit cu prăzi și dus în triumf pentru izbânda lui, veți putea să-l priviți, Romani, legat sub furcă³⁾ bătut cu vergile și dat morței?... O privește așa de crâncenă până și ochii Albanilor abia dacă ar putea s'o rabde!... Vino, lictore și leagă mâinile cari cu puțin mai înainte câștigară cu armele o împărăție poporului roman. Vino și acoperă capul liberatorului a

²⁾ Regele roman.

³⁾ Un tăpoi de lemn, care se puneă pe umerii osânditului; mâinile-i erau legate de dinții tăpoiului.

cestui oraș ! Spânzură-l de copacul fatal; lovește-l, fie înăuntrul cetății, numai să fie între sulilele acelea și prăzile luate dela dușmani, fie 'n-afara cetății, numai să fie printre mormintele Curiatilor. Veți putea duce pe acest ostaș în vre-un loc, unde gloria lui să nu-l răzbune de-o osândă așa de mișească ?

Poporul nu putu să se împotrivească nici lacrimilor tatălui, nici tăriei lui de suflet, neștrămutată față de orice primejdie; îl er-tară deci, mai mult din admirație pentru curajul lui, decât pentru dreptatea cauzei. Oricum însă, pentru a ispăși crima așa de vădită prin oarecari sacrificii curățitoare, dădură poruncă bătrânului să-și răscumpere fiul de păcate pe socoteala obștei. Acesta, după ce făcu deci câteva jerfe ispășitoare, cari după aceea rămaseră pe seama gîntei Horația, puse deacurmezișul drumului un stâlp, pe sub care trecu fiul său, cu capul acoperit, ca sub jug. Stâlpul acesta dăinuiește până astăzi, întreținut totdeauna cu cheltuiala obștei și se numește *Stâlpul Surorei*; iar în locul unde Camila a căzută lovită, i s'a ridicat un mormânt de piatră, tăiată în colțuri.

ROMA REPUBLICĂ

Necinstea și moartea Lucreției.

Războiul împotriva Rutulilor¹⁾ se prăgătează cu cea mai mare strășnicie. Rutulii, un neam puternic și bogat pentru locurile și timpurile acestea, aveau drept capitală Ardea. Pricina acestui războiu fu, deoparte fiindcă statul român era fără de bani, de oarece lucrările cele mari ruinase vistăria, pe de altă parte fiindcă regele²⁾ voia să-și atragă prin prăzi dragostea cetățenilor. Mai întâiu încercară să vadă dacă ar putea să cucerească Ardea cu asalt. Fiindcă acest lucru nu le prea izbândi însă, începură să încolțească cu asediul pe dușmani înăuntrul zidurilor lor.

Stând astfel în tabără, după cum se întâmplă în războaiele mai mult lungi decât

1) Popor din Lațiu, pe malul mării Tireniene.

2) Tarquiniu cel Mândru.

grele, învoirile se dădeau destul de adesea, totuși mai mult căpeteniilor decât ostașilor. Fiii regelui își omorau uneori plictiseala cu ospete și petreceri. Intr'o zi, când aceștia chefuiau la Sextus Tarquinius¹⁾ unde luă masa și Tarquinius Collatinus²⁾, veni vorba și de nevestele lor; fiecare și-o lăudă deci pe a lui cât putea mai mult. La urmă, discuția înfierbântându-se, Collatinus spuse că nu-i nevoe de vorbă; în câteva ceasuri numai ei ar putea află, cât de mult le întrece Lucreția lui pe toate celelalte.

— La urma urmei, dacă avem în noi vlagă tinereței, să sărim pe cai și să mergem să ne încredințăm noi înși-ne de meritul nevestelor. Fiindecă nu se așteaptă la sosirea bărbaților, fiecare să judece după cecece va vedea cu ochii.

Vinul îi înfierbântase.

— Foarte bine, să mergem !... strigară eu toții.

Și zburară spre Roma, în goana cailor. Ajunseră tocmai când începea să se întindă amurgul ; după aceasta porniră spre Colatonia³⁾, unde găsiră pe Lucreția cu totul altfel decât pe celelalte nurori ale regelui, pe cari le văzuseră pierzându-și vremea în ziafaturi și ospete cu prietenele; noaptea târziu ea

1) Fiul cel mai mare al regelui.

2) Nepotul regelui.

3) Orașel în apropierea Romei.

stă în fundul palatului, îndelothicindu-se cu torsul lânei, în mijlocul roabelor cari lucrau cu dânsa. Premiul acestei întreceri cu privire la femeii fu hărăzit Lucreției. Sosirea bărbatului ei și a celor doi Tarquini fu întâmpinată cu bunăvoință; soțul învingător pofteste prietenește la dânsul pe fiii regelui. Atuncea îl cuprinse pe Sextus Tarquinius pofta destrăbălată de a avea pe Lucreția, chiar cu sila; la aceasta îl ațâță atât frumusețea ei, cât și virtutea-i încercată. După ce-și trecură noaptea în jocuri tineresti, se întoarseră în tabără.

Pește câteva zile, Sextus Tarquinius veni la Colația cu un singur tovarăș fără știrea lui Collatinus. Aici fu primit prietenește de Lucreția, care nu-i știă planurile, apoi după cină fu dus în camera oaspeților. Aprins de dor și după ce i se părù că se făcuse destulă liniște și toți erau adânciți în somn, trase sabia și se duse la patul Lucreției, care dormea. Apăsându-și mâna stângă pe pieptul femeii, zise :

— Tăcere, Lucrețio ; sunt Sextus Tarquinius. Sunt cu sabia-n mână; o vorbă dacă scoți, ești moartă.

În timp ce, deșertându-se speriată din somn, femeia nu vedeă în juru-i nici un ajutor, ci numai moartea deasupra capului, Tarquinius începù să-i mărturisescă dragostea lui, s'o roage, să amestece rugăciunile cu amenințările, să-i răscolească fel și chipuri inima ei de femeie. Văzând însă că

ea se încăpățânează și nu se lasă nici de frica morții, cearcă s'o spăimânte cu rușinea: spuse, anume, că după ce o va omori, va gătui pe-un rob și-l va pune lângă dâusa în pielea goală, ca să se spună c'a fost ucisă întru săvârșirea unui murdar adulter.

După ce desfrâul sălbatic învinse încăpățânarea cinstei prin această amenințare deopotrivă cu silnicia, Tarquinius plecă, mândru c'a biruit virtutea unei femei. Lucreția, zdrobită de această nenorocire, trimise un vestitor atât la Roma, la tatăl său, cât și la Ardea la bărbatul ei, să-i cheme să vie, fiecare cu câte-un prieten credincios: „trebuie să vie cât mai în grabă, căci s'a întâmplat un lucru înfricoșat”.

Spurius Lucrețius sosi împreună cu P. Valerius, fiul lui Volesus, iar Collatinus cu L. Iunius Brutus, cu care se întorceau împreună la Roma, când se întâlni din întâmplare cu trimisul soției sale. Găsiră pe Lucreția în odăea de culcare, stând tristă și posomorâtă. La sosirea alor săi, lacrimile o podidiră, iar la întrebarea bărbatului ei, „dacă totul e bine”:

— Cătuși de puțin răspunse ea; căci ce bine mai poate avea o femeie, dacă și-a pierdut cinstea?... Urmele unui bărbat străin sunt în patul tău, Collatine!... Cu toate acestea numai trupul a fost pângărit; inima e curată și moartea mea va fi dovadă. Dați-mi însă mâna și jurați-mi că siluitorul nu va rămâne nepedepsit, Sextus Tarqui-

nins e dușmanul, care sub înfățișarea de oaspe a venit noaptea trecută și, înarmat cu sabia, a zmulș o plăcere, care, ca și pe mine, îl va costa scump, dacă voi veți fi bărbați.

Toți îi dau pe rând cuvântul și caută s'o mângâie în desnădejdea ei, aruncând toată vina, silniciei asupra făptașului acestui păcat: sufletul e vinovat, nu trupul și acolo unde a lipsit gândul anume, orice vină lipsește.

— Voi, zise dânsa, veți vedeà ce i se cuvine lui: eu însă, deși mă desleg de orice vină, nu mă scutesc și de pedeapsă, și după pilda Lucreției, de aci înainte nici o femeie să nu mai trăiască în rușine.

După asta își înfipse în inimă cuțitul, ce-l aveà ascuns sub haină, se îndoi de rană și căzù fără suflare. Zbueniră în bocete și tatăl și bărbatul ei.

Izgonirea lui Tarquiniu.

In timp ce ceilalți sunt adânciți în jalea lor, Brutus seccase din rana Lucreției cuțitul șiroind de sânge și, ridicându-l în sus, zise :

— Jur pe sângele acesta, neprihănit înainte de pângărirea făptuită de fiul regelui și vă iau martori și pe voi, zeilor, că voiu prigoui de aci înainte pe L. Tarquinius cel

mândru și pe nelegiuita lui soție¹⁾ împreună cu toate odraslele lor de copii cu ferul, cu focul și cu orice îmi va stă în putere și nu'voiu mai îngădui să domnească în Roma nici ei, nici nimeni altul.

După aceea dădu lui Collatinus cuțitul, apoi lui Laurentius și lui Valerius, încremeniți ca de-o minune de această nouă trezire a sufletului lui Brutus. Cu toții jurară, după cum îi învăță el; după aceasta jalea li se prefăcù în furie și ascultară de poruncile lui Brutus, care-i chemă să nimicească puterea regală. Scoaseră deci din casă trupul Lucreției și-l duseră în for; după cum se așteptau, oamenii fură adânc turburați și încremeniți de această priveriște fără pereche și de această mișelie; fiecare după cum îi eră firea, deplângeă fărădelegea și silnicia fiului regelui. Poporul e mișcat atât de durerea tatălui, cât și de Brutus, care-i muștră pentru aceste lacrimi și tânguiri zadarnice și le dă singurul sfat vrednic de niște bărbați și de niște Romani, anume, să ia armele împotriva aceloră, cari s'au purtat cu ei ca cu niște dușmani. Cei mai viteji dintre tineri se înfățișează de bunăvoie, înarmati gata; restul tinerimei îi urmează în curând. După asta lăsară jumătate dintre dânșii de pază la porțile Colației și puseră străji, ca nu cumva vreunul să dea de știre regelui despre această răzmeriță; res-

¹⁾ Tullia, care trecuse cu trăsura peste trupul neînsuflețit al tatălui ei.

tul oștirii plecă spre Roma, sub conducerea lui Brutus. Când sosiră aici, gloata aceasta înarmată stârniă, pe oriunde trecea, spaimă și învălmășeală. De altă parte, când văzură că în frunte pășiau căpeteniile cetății, se încredințară că, orice ar fi, nu e nimic nesăbuit. Grozăvia crimei nu stârni mai puțină răscoală în suflete la Roma, decât stârniase la Colația. Așa dar din toate părțile orașului dădură fuga spre for. Indată ce poporul se adună, un crainic îl chemă în jurul tribunului Celerilor, în care dregătorie din întâmplare eră tocmai Brutus. Atunci el le ținu o cuvântare, cu totul altfel decât s'ar fi presupus după spiritul și judecata ce arătasă până în ziua de astăzi; le arătă patima nerușinată a lui Sextus Tarquinius, desfrâul lui silnic asupra Lucretiei și cumplita ei moarte, durerea lui Tricupitinus, rămas fără de copil și care se revoltă totuși și se plângea nu atât de moartea fiicei sale, cât de pricina morței. Vorbî apoi despre trufia regelui însuși, muncile și nevoile poporului, înecat în șanțurile și scursorile, pe cari trebuie să le curețe: ostașii romani, învingătorii tuturor popoarelor de prin prejur, s'au prefăcut din războinici în salahori și zidari. Reaminti de omorul mișelesc al regelui Servius Tullius și de această fiică nelegiuită care a trecut cu trăsura peste trupul tatălui ei și chemă în ajutor pe zeii, răzbunători ai părinților.

Prin povestirea unor atari grozăvii și a

altora, cred, pe cari cronicarul nu le poate zugrăvi cu aceeași putere ca aceia cari au fost ei înșiși martori, înflăcără norodul și-l hotărî, să ia puterea din mâna regelui și să declare surghiuniți pe L. Tarquinius, împreună cu soția și copiii lor. De altă parte, alegându-și o seamă de tineri, cari de bună voe își dădeau numele și înarmându-i, plecă cu dânșii la Ardea, în tabără, să răscoale împotriva regelui oștirea. Cărmuirea orașului o lăsă lui Lucrețius, care fusese numit încă mai dinainte de rege prefect al orașului. În mijlocul acestei învălmășeli, Tullia fugi din palat; pe ori unde trecea însă și bărbați și femei numai cât o blăstămau și chemau asupra-i furiile răzbunătoare, ale părinților.

Ajungând în tabără vestea acestor întâmplări, regele, înfricoșat de aceste lucruri neașteptate, porni spre Roma spre a înăbuși răscoala; Brutus, care-i înștiințat de apropierea lui, o luă pe alt drum, spre a nu-i ieși în cale, așa încât ajunseră aproape în acelaș timp, pe drumuri deosebite însă, Brutus la Ardea și Tarquinius la Roma. Porțile se închiseră însă înaintea regelui și i se aduse la cunoștință surghiunul. Oastea primă dinpotrivă cu bucurie pe liberatorul Romei și gonî din sânul ei pe feciorii regelui. Doi dintre dânșii urmară pe tatăl lor, care se dusese în surghiun la Etruscii, în orașul Cere. Sextus Tarquinius, care se retrăsese la Gabii ca în statele lui, fu omorât

de cei cari își răzbunau vechea lor dușmănie, pe care și-o atrăsese prin jafurile și omorurile lui.

L. Tarquinius cel mândru domnise douăzeci și cinci de ani. Domnia regilor a ținut la Roma, dela întemeierea orașului până la liberarea lui, două sute patruzeci și patru de ani. Comisiile centuriate, adunate de prefectul orașului după planurile lui Servius Tullius, aleseră doi consuli, pe L. Iunius Brutus și L. Tarquinius Collatinus.

Uneltiri împotriva republicei.

Nimeni nu se îndoia că războiul cu Tarquiniu se apropie; cu toate acestea fu mai târziu decât se așteptau cu toții.

Libertatea însă, lucru de care nu se temeau cătuși de puțin, fu cât pe ce să fie nimicită prin violenție și trădare. Printre tinerimea romană erau câțiva flăcăiandri, născuți din familii de seamă și cari erau, în timpul regilor, nestânjenți în desfrâul lor, tovarăși de aceeași vârstă cu tinerii Tarquini, deprinși să trăiască viața de curte. Pentru aceasta lor le părea rău de când drepturile se făcuse deopotrivă pentru toți—după privilegiile de altădată și se tânguiau între dânșii că libertatea celorlalți se prefăcuse pentru ei în robie.

„Regele e un om dela care poți dobândi orice, fie pe drept, fie pe nedrept; eu el e prielaj de hatăruri, de binefaceri; el poate și

să pedepsească, dar și să erte și știe deosebirea dintre un prieten și un dușman. Legile din potrivă sunt lucruri surde, neîndurate, mai prielnice și mai folositoare celui sărman, decât celui puternic. Nici o îngăduire, nici o milă, dacă ai trecut peste ele. E primejdios ca, printre atâtea grăseli omenești cu puțință, numai nevinovăția singură să trăiască“.

Spiritele astfel se înăspriseră dela sine, când iată că vin soli dela familia regală, cari, fără să pomenească de întoarcerea lor, își cerură numai îndărăt bunurile. După ce cuvintele lor fură ascultate în Senat, se tinu timp de câteva zile sfat în această privință : să nu le dea, eră pricină de războiu; să le dea, erau pentru Tarquini mijloace și ajutoare pentru războiu. În acest timp solii uneltiau fel și chipuri : pe față cereau îndărăt bunurile, iar pe ascuns puneau la cale planuri spre a redobândi tronul. Prefăcându-se că lucrează pentru ceea-ce-i aduseseră, vizitau pe tinerii patricieni și le ispitiau sufletul. Celor, cari primeau cu bunăvoință propunerile lor, le înmănuau scrisori din partea Tarquinilor și se înțelegeau cu dânsii spre a băgă noaptea pe ascuns pe toți ai regelui în oraș.

Lucreul acesta fu împărtășit mai întâiu fraților Vitelius și Aquilius. O soră a Viteliilor se măritase cu consulul Brutus ; copiii eșiți din această căsătorie, Titus și Tiberius, erau acuma flăcăiandri. Unchiilor lor îi pri-

mese și pe dâșii în complotul plănuit. A-
fară de aceștia își mai luară ca părtași câți-
va tineri nobili, ale căror nume s'au uitat
din pricina vechimei. Intr'acest timp în Se-
nat biruise părerea, care cerea să deă îndă-
răt bunurile. Solii se slujiră chiar de a-
ceastă împrejurare spre a întârziă în Roma,
căci dobândiseră dela consuli un răgaz, spre
a adună carele, cu cari aveau să ducă ave-
rea regelui. Tot timpul acesta îl întrebui-
țară întru a se chibzui cu uneltitorii și după
multe stăruințe izbutiră să le deă o scrisoare
cătreg Tarquini. Căci altfel, cum s'ar crede că
ceceace aduc ei din solia lor într'un lucru așa
de însemnat nu-i o închipuire? Scrisoarea,
care li se dădù, spre a fi chezașă a sinceri-
tății lor, făcù să se dovedească crima. In-
tr'adevăr, în ajunul zilei când solii aveau
să plece la Tarquini, luară din întâmplare
masa la alde Vitelii, iar uneltitorii, după ce
îndepărtară orice martori, desbătură multe
între dâșii despre noul lor plan, după cum
se întâmplă de obicei. Unul dintre robii
lor, care încă mai dinainte miroșise ce se
urzește, auzi tot ce vorbiră; el așteptă însă
momentul, până când dădură solilor scri-
soarea, pentru ca aceasta, fiind descoperită,
să se poată dovedi lucrul.

Indată ce simți că scrisoarea fusese dată,
destăinui consulilor uneltirea. Consulii ple-
cară numai decăt de-acasă spre a pune
mâna pe solii și pe uneltitori și înăbusiră
fără nici un vuet întregul complot. Cea din-

tâi grijă a lor fù să se asigure de scrisoare, trădătorii apoi fură la moment aruncați în lanțuri. Asupra solilor stătură puțin la îndoială. Și, cu toate că ei păreau că se purtaseră așa, încât să fie priviți drept dușmani, totuși dreptul ginților trecù înainte.

Brutus osândește la moarte pe propriii lui fii.

In privința bunurilor regelui, cari întâi se hotărâse să i se dea înapoi, lucrul fù adus din nou în dezbatere în senat. Ascultând acuma de ura lor, senatorii opriră de a se mai dà înapoi, opriră de asemenea de a fi luate pe seama statului. Le dădură deci norodului să le prade, pentruca înfruptându-se cu prăzi regale, să piardă pentru veșnicie nădejdea de a mai face pace cu dânșii. Moșia Tarquinilor, așezată între Roma și Tibru, o hărăziră zeului Marte și de acì încolo fù *Câmpul lui Marte*. Se zice că pe locul acesta lanul de grâu erà totemai bun de secerat; fiindcă o teamă religioasă îi împiedică să mănânce rodul acestui ogor, trimiseră o mare mulțime de oameni, cari tăiară spicele cu paie cu tot și punându-le în panere le aruncară cu toții deodată în Tibru, pe care curgeà puțină apă, după cum se întâmplă pe vreme de arșită.

După ce averile regelui fură prădate, trădătorii fură osândiți: osânda avù loc și fù cu atât mai deosebită, cu cât dregătoria de

consul impuse unui tată datoria să îndeplinească pedeapsa asupra propriilor săi copii, iar soarta alese drept calău la această osândă pe acela, care chiar ca privitor ar fi trebuit îndepărtat. Tineri dintre cei mai nobili stăteau legați de stâlp; privirile tuturor însă se abăteau dela ceilalți, ca de la niște ființe necunoscute, și se îndreptau asupra fiilor consulului și oamenii deplângeau nu atât pedeapsa, cât nelegiuirea lor, pentru care meritau această pedeapsă; cum de făurise în sufletul lor gândul să dea pe mâna unui om odinioară rege tru-faș, acum dușmanul lor în pribegie — și mai cu seamă în anul când patria fusese liberată — tocmai pe tatăl lor, liberatorul acestei patrii, consulatul care luase naștere în familia Iunia, pe senatorii, poporul și toți zeii și cetățenii romani ?..

Consulii luară loc pe scaunele lor și porunciră liectorilor, să aducă la îndeplinire osânda; îi desbrăcară deci până la piele, îi bătură cu vergile și le tăiară capetele cu seurea. În tot timpul acesta privirile erau atințite asupra tatălui, asupra chipului și înfățișării lui și se văzu cum simțimântele părintești își fac loc, cu toată îndeplinirea pedepsei obștești. După pedepsirea celor vinovați, pentru ca pilda să fie și de partea cealaltă tot așa de strălucită și să împiedice și pe alții dela nelegiuiri, dădură demnătorului ca răsplată o sumă de bani, luată din visterie, libertatea și dreptul de

cetățean. Se zice că acesta a fost cel dintâi rob liberat prin *vindicta*¹⁾. Unii socot că însuși numele acestui schiptru se trage de la omul acesta, al cărui nume ar fi fost Vindicius. După el însă se făcù regulă ca toți cari se vor libera în chipul acesta, să capete și drepturile cetățenești.

Eroismul lui Horațius Cocles.

Într'acest timp Tarquiniile se adăpostiseră la Larte Porsena, regele din Clusium. Aici, amestecând și rugăciuni și sfaturi, când îl rugau „să nu sufere ca niște domnitori, de obârșie din Etruria, de acelaș neam și nume ca el, să trăiască în sărăcie și surghiun“; când îl îndemneau să nulase nerăz-bunată apucătura aceasta, încă în fașă, de-a izgoni pe regi. „Căci, libertatea are prin sine însăși destul farmec; dacă regii nu'și vor apăra tronurile cu aceeași strășnicie cu care cetățile râvnesc după libertate, cei mari se vor face una cu cei mici și atunci nu va mai fi nimic mai deosebit, nimic care să fie mai presus ca ceilalți: s'a sfârșit atunci cu domnia regilor, acest lucru atât de minunat între zei și oameni“.

¹⁾ *Vindicta* eră un schiptru de lemn, cu care licitorul atingeă capul robului, în timp ce dregătorul numit pretor rostiă formula de liberare.

Porsena, încredințat pe de o parte că ar fi bine să fie la Roma un rege, de alta ar fi folositor pentru Toscani ca regele acesta să se tragă din seminția Etruscilor, porni asupra Romei c'o oștire puternică. O așa spaimă nici odată nu mai năpădisese până atunci senatul, atât de puternică eră pe acele vremuri țara Clusului și atât de vestit numele lui Porsena. Pe lângă asta, nu se temeau numai de dușmani, ci și de propriilor concetățeni, ca nu cumva prostimea din Roma, biruită de frică, să primească pe cei doi regi înlăuntrul cetății și să-și cumpere pacea cu prețul robiei. Pentru aceste cuvinte, multe înlesniri se făcură prostimei din partea senatului în tot timpul acesta. În rândul întâiu, îi purtară de grijă de merinde: pentru asta trimiseră oameni, pe unii la Volsci, pe alții la Cume, să cumpere grâu. Dreptul de a vinde sare, care se cumpără pe un preț foarte scump, fù ridicat particularilor și luat pe seama statului. Prostimea fù scutită de vamă și de orice bir, așa în cât numai bogații să plătească, căci ei puteau duce greutatea; săracii plăteau destul bir, odată ce-și creșteau copiii. Prin această chiverniseală senatorii păstrară așa de bine printre cetățeni buna înțelegere, chiar mai târziu, cu toate grozăviile asediului și ale foamei, în cât numele de rege îl urără nu numai cei mari ci și cei mici și nici un om n'a ajuns după aceea așa de popular prin mijloace necinștite, pe cât

a fost în timpul acesta întreg senatul, numai printr'o bană ocârmuire.

La apropierea dușmanilor, toți locuitorii dela țară își căutară adăpost în oraș; cât despre cetate, o întărese cu străji. Deoparte părea apărată de ziduri, de alta de Tiberu, care le stă în cale. Un pod de lemn însă fu cât pe ce să lase drum liber vrăjmașilor, dacă n'ar fi fost un singur bărbat, Horatius Cocles. El fu, în această zi, singura apărare și norocul orașului Roma. Din întâmplare fusese pus tocmai să păzească podul. Când văzù că Ianiculul fusese cuprins printr'un atac fără veste, că dușmanii coborau acum la vale în fugă, iar gloata alor săi își părăsise în spaima-le și armele și rândurile, opri pe câțiva din ei, împotrivindu-se la fuga lor, apoi luând de chezași pe zei și pe oameni, îi muștră că „în zadar și-au părăsit locurile de cinste și fug. Dacă în urmă-le lasă liberă trecerea podului, în curând vor fi mai mulți dușmani pe Palatin și pe Capitol, decât pe Ianicul. Pentru aceasta el îi îndeamnă și le poruncește să întrebuinteze ferul, focul și orice mijloc cu putință ca să distrugă podul. Cât despre dânsul va ține piept năvălirii dușmanilor, atât pe cât se poate împotrivi un singur om“.

Se repede deci la capul podului; printre ții aceia cari dădeau dosul, fugind din bătălie, el se deosebiă bine prin armele lui întoarse înainte, gata să reînceapă lupta pept la pept. Dușmanii însiși încerceniră înain-

tea acestei minuni de îndrăzneală. Un simțimânt de rușine oprise însă alături de dansul pe doi inși. Sp. Lartius și T. Herminius, vestiți amândoi prin neamul și isprăvile lor. Cu aceștia ținu câtva timp pept întâei vijelii a atacului și furiei dela începutul luptei.

Mai pe urmă însă, fiindcă cei cari tăiau podul, îi chemau înapoi, ei îi sili și pe aceștia să se retragă la adăpost pe crâmpeliul de pod, lăsat în bună stare. Aruncându-și după aceea asupra căpeteniilor Etruscilor privirile lui crunte și amenințătoare, când îi înfruntă pe fiecare în parte, când îi mustă pe toți laolaltă că „sunt robii unor tirani trufași și uitându-și de propria lor libertate, vin acum să atace libertatea altora“.

Câtva timp stătură nehotărâți, uitându-se unii la alții, să vadă par'că cine are să înceapă luptă. Rușinea cuprinsese în sfârșit întreaga oștire și scoțând un chiot aruncară din toate părțile o ploaie de săgeți asupra unui om singur. Toate rămaseră însă înfipite în scutul, cu care se acopere; văzându-l tot atât de neștrămutat în hotărârea lui, stăpân pe pod, pe care-l măsură cu pași mari, se aruncară asupra lui, încercând să-l prăvale în apă.

Deodată însă trosnetul podului, care se rupsese, împreună cu chiotul, pe care-l ridicară Romanii de bucurie că izbândise în lucrul lor, îi umplu de-o negândită spaimă și

le tăia avântul. Atunci Cocles :

— Tată Tibrule, zise el, puterii tale sfinte mă rog: primește cu milostivire în valurile tale armele acestea și pe ostașul acesta !...

Grăind acestea, sări cu arme cu tot în fluviu și trecu sănătos și teafăr înnot la ai săi, deși urmărit de o ploaie de săgeți, săvârșind astfel o faptă, care va găsi la urmași mai multă admirație, decât crezare. Cetatea se arătă recunoscătoare față de atâta vitejie; îi ridică o statuie în comiții și-i dădă atâta pământ, cât putu să are de jur împrejur într'o zi întreagă. Afară de această cinste a obștei, dragostea cetățenilor încă se arătă la iveală, căci în foametea cea mare fiecare, pe cât îi îngăduiau puterile, își rupse ceva dela gură și dădă eroului.

Eroismul lui Mucius Scevola.

Această întâie încercare a lui Porsena fiind respinsă, regele își schimbă planul: în loc să dea asalt cetății, s'o asedieze. Pentru aceasta lăsă câteva străji pe muntele Ianicul, iar el își așeză tabăra în câmpie pe malurile Tibrului. După aceea adună la corăbii din toate părțile, atât pentru pază, spre a nu lăsa să se aducă pe apă grâu în Roma, cât și pentru prădăciuni, așa ca ostașii să poată trece fluviul, când vor avea prilej, prin felurite locuri. În scurt timp făcū ca toate împrejurimile Romei să fie așa de nesigure, încât nu numai că băgară în oraș

toate de pe câmp, ei și turmele cu grămada și nimeni nu cutezà să le mai mâie dincolo de porți. De altfel lăsau așa de mare libertate Etruscilor nu atât de frică, cât dintr'un vicleșug anume: consulul Valerius, care pândia prilejul de a-i atacà fără veste cât mai mulți deodată și mai împrăștiați, trecea cu vederea întru a se răzbună pentru lucrurile mici și așteptà să se răzbune în chip groaznic pentru lucruri mai mari. Așa dar, ea să atragă pe jăcuiitori, dădu poruncă la ai săi ca în ziua următoare să iasă în număr mare pe poarta Esquilină, care erà cea mai depărtată de dușmani și să mâie turmele din urmă, încredințat că vrăjmașii vor și aflà lucrul acesta, deoarece, asediu și foamete fiind, robii necredincioși treceau la dușmani. Intr'adevăr că și aflară, după arătările fugarilor și trecură fluviul în număr mai mare ca de obicei, nădăjduind să pue mâna pe toată prada. P. Valerius poruncește atunci lui T. Herminius să stea ascuns cu puțină oștire pe drumul spre Gabii la a doua piatră; Sp. Lartius să aștepte cu trupele ușoare la poarta Colina, până când dușmanul va trece de dânsul; îndată după asta să le sară în spate, tăindu-le drumul spre fluviu. Celalt consul T. Lucrețius ese pe poarta Nevia cu câteva companii de ostași; Valerius însuși se coborî de pe muntele Celius cu trupe alese. Aceștia dădură pept cei dintâi cu dușmanul. Herminius, îndată ce simți încăera-

rea, alergă din ascunzătoarea lui și taie pe la spate pe Etruscii, cari țineau pept lui Valerius. Ceilalți răspund chiotelor lui și din dreapta și din stânga și din spre poarta Colina și din spre Nevia; astfel încât jăcitorii prinși la mijloc, nefiind în lupta aceasta egali în puteri, apoi toate mijloacele de fugă fiindu-le tăiate, fură măcelăriți până la unul. Aceasta însă puse capăt încălcărilor în cârduri mici ale Etruscilor.

Cu toate acestea împresurarea dură înainte, împreună cu lipsa de grâu și scumpetea cea strașnică, așa încât Porsena se mângâia cu nădejdea că va cuceri cetatea doar stând locului, când C. Mucius, un tânăr nobil — căruia i se părea o înjosire ca poporul roman, care, chiar rob fiind, sub dominația regilor, nu fusese niciodată împresurat, nici într'un războiu și de nici un dușman, să fie, acum când e popor liber, împresurat de acciași Etruscii, a căror oștire au pus-o pe fugă de-atâtea ori — își puse în gând să răzbune această înjosire printr'o mare și îndrăzneată întreprindere. Mai întâi, hotărî să străbată singur, de capul lui, în tabăra dușmanilor. Mai pe urmă însă, temându-se ca nu cumva, dacă s'ar duce fără învoirea consulului și fără știrea nimănui, să fie din întâmplare prins de străjile romane și adus îndărăt ca fugar—învinuire, pe care soarta orașului o îndreptăția — se duse în senat și zise :

— Părinți senători, vreau să trec Tibrul

și să străbat, dacă voi putea, în tabăra dușmanilor, nu însă ca tâlhar, sau spre a răzbuună la rându-ne jafurile suferite; am în gând un plan cu mult mai măreț, dacă zeii mă vor ajuta.

Senatorii îl încuviintară, după care el își ascunse un junghier sub haină și plecă. Când ajunse acolo, își făcù, prin mijlocul mulțimei înghesuite, loc până la tribuna lui¹⁾ regelui. Din întâmplare, tocmai se plătia ostașilor simbria, așa în cât un grămătic care ședeà lângă rege îmbrăcat aproape cu același fel de vestmânt, aveà mult de lucru și în deobște ostașii cu el vorbeau. Temându-se deci să întrebe, care din doi e Porsena, pentruca nu cumva, dovedind că nu cunoaște pe rege să nu se deà de gol pe sine, își lăsà îndeplinirea planului la voia sortii și omorî astfel pe grămătic în locul regelui. După aceasta plăcă, deschizându-și, cu paloșul însângerat în mână, drum prin mijlocul mulțimei înfricoșate, când, la strigătul ce se ridică, paznicii regelui alergară, puseră mâna pe dânsul și trăgându-l înapoi îl duseră înaintea tribunalului regal. Chiar atunci însă, în fața unei așa de mari primejdii, mai mult el îngrozia, decât erà îngrozit.

— Sunt cetățean roman, zise dânsul și mă

¹⁾ Tribunalul erà la cei vechi o sprânceană de pământ, de pe înălțimea căreia generalul vorbea ostașilor, sau ținea judecăt.

numesc C. Mucius. Ca duşman, am vrut să omor pe duşmanul nostru şi nu sunt mai puţin gata de moarte, decât am fost de omor. A fi Roman, înseamnă a lucra şi a suferi bărbăteşte. Nu sunt însă singurul, care am atare simţiminte faţă de tine; un lung şirag de inşi râvnesc în urma mea la aceeaşi cinste. Pregăteşte-te dar, dacă găseşti cu cale, pentru atare nevoie, anume, să lupţi pe mică pe ceas pentru viaţa ta, căci vei găsi un paloş şi-un duşman până şi'n tinda palatului tău. Războiul acesta ţi-l declarăm noi, tinerimea romană. N'ai să te aştepţi la nici o oştire, la nici o luptă. Tu singur vei fi în joc şi cu unul singur dintre noi.

Atunci rege, aprins şi de mânie şi înfricoşat şi de primejdie, porunceşte să fie înconjurat de flacări, ameninţându-l cu moartea, dacă nu va descoperi numai decât uneltirile misterioase cu cari caută să-l înspăimânte.

— Uită-te, zice C. Mucius, şi vezi cât de puţin preţ are trupul pentru cei cari râvnesc la o glorie mare!

Şi-şi băgă mâna dreaptă în focul, aprins pentru sacrificiu, lăsând-o să ardă, ca şi cum ar fi fost nesimţitor durerei. Atunci regele, încremenit aproape ca de-o minune, sări de pe tronul său şi porunci ca tânărul să fie îndepărtat de altare.

— Pleacă, zise dânsul, tu care ai cutezat să te arăţi faţă de tine mai duşman chiar

decât față de mine. Ași porunci să fi proslăvit pentru curajul tău, dacă curajul acesta ar fi unsit să slujească patriei mele. Mă desleg față de tine de drepturile războiului și îți dau drumul de aici neatins: mi-ești sfânt.

Atunci Mucius, ca și cum i-ar fi mulțumit pentru acest bine :

— Fiindcă curajul, zise el, e în cinste la tine, vei dobândi dela mine prin această binefacere ceea ce n'ai putut prin amenințări; trei sute de inși, tot fruntea tinerimei romane, ne-am jurat să pornim pe această cale împotriva ta. Sorțul mi-a căzut mai întâi mie : vor veni însă pe rând și ceilalți, fiecare la timpul său, după cum îi va cădea sorțul, până când soarta îi va face să găsiască momentul potrivit.

Dând drumul lui Mucius, căruia i s'a pus mai pe urmă porecla de Scevola¹⁾, din pricina pierderii mânei drepte, Porsena trimise pe urmă-i soli la Roma. Atât de mult îl înspăimântase și întâia primejdie, prin care trecuse și din care nu scăpase decât mulțumită greșelii dușmanului, și luptele, pe cari avea să le înfrunte de-atâtea ori câți juruiți mai rămăseseră, încât singur propuse Romanilor condițiile de pace.

¹⁾ Scevola înseamnă stângaci.

FURCILE CAUDINE

Oastea romană, impresurată.

Anul acesta ¹⁾ avu loc pacea dela Caudium vestită prin înfrângerea Romanilor, sub consulatul lui T. Veturius Calvinus și Sp. Postumius. Samniții aveau în acelaș an ca general pe C. Pontius, fiul lui Herenius, născut dintr'un tată de-o înțelepciune fără pereche, afară de asta el însuși un războinic și-un căpitan de frunte. Când solii, cari fuseseră trimiși să îndeplinească cererile Romanilor, se întoarseră fără să fi făcut pace, el porni cu oștirea și-și așeză tabăra în preajma târgului Caudium, într'un loc cât se poate mai ascuns. După aceasta trimise la Calatja, unde auzise că sunt consulii romani și taberile oștirii, zece ostași îmbrăcați în haine de ciobani, poruncindu-le să-și mâie turmele la păscuț fiecare printr'altă parte, nu departe însă de străzile romane, iar când vor cădea în mâna jăcuito-rilor, să aibă cu toții o singură vorbă: „legiunile Samniților sunt în Apulia, unde im

¹⁾ 433 dela întemeierea Romei; 321 înainte de Ișus Hristos.

presoară Luceria cu foață oștirea lor și nu sunt departe de-a o cuceri“. Inoă de mai înainte zvonul acesta, răspândit de altfel într'adins, ajunsese până la urechile Romanilor. Prizonierii le întăriră însă credința, cu atât mai mult cu cât vorbele lor se potriveau cu desăvârșire una cu alta. Nu mai rămână deci nici o îndoială că Romanii trebuiau să dea ajutor celor din Luceria, cari erau niște buni și credincioși aliați, cum și de teamă ca nu cumva întreaga Apulie, îmboldită de primejdia momentului, să nu treacă la dușman. Toată chibzuiala fu deci asupra drumului, pe care să pornească. Două drumuri duceau la Luceria: unul, pe lângă țărmul mării Adriatice, mergând pe câmpie și descoperit, mai sigur într'adevăr, cu atât mai lung însă; altul, pe la Fureile Caudine, cu mult mai scurt.

Iată cum este așezarea locului: două pasuri adânci, înguste și acoperite de păduri, legate între dânsele printr'un șir de munți. Între ele se întinde, prinsă la mijloc, o câmpie destul de netedă, cu verdeață și ape curgătoare și prin mijlocul căreia trece drumul. Înainte însă de-a ajunge la această câmpie, trebuie să treci prin întâia strâmtoare și atunci ori trebuie să te întorci îndărăt pe acelaș drum pe care ai venit, ori, dacă vrei să mergi mai departe, trebuie să eși prin cealaltă strâmtoare, cu mult mai îngustă și mai anevoioasă decât cea dintâi.

În această câmpie coborâse dar oștirea romană, prin fâgașurile unei stânci, mer-

gând prin întâia strămoare; când porniră înțins spre a doua strămoare, o găsiră închisă cu copaci răsturnați și cu un morman de bolovani uriași, puși deacurmezișul. Abia înțeleseră că aceasta este o cursă a dușmanului, că și zăriră pe vârful munților străjile vrăjmașe. În grabă dar porniră îndărăt, pe drumul pe care veniseră; și pe aceasta însă îl găsiră închis cu aceleași piedici, cum și cu ostași. Atunci pașii li se opriră fără porunca nimănui, sufletele tuturoră par'că încremeniră și un fel de toropeală necunoscută le cutropi mădularele; se uită unii la alții, ca și cum fiecare ar găsi la celalt mai multă tărie de suflet și mai mult curaj și multă vreme stătură locului, fără a scoate o vorbă. Când văzură apoi că se așează corturile consulilor, iar câțiva dintre ei fac cele de trebuință pentru întocmirea taberei, deși vedeau că se fac de batjocură ridicând înfărituri, când se aflau într'o stare așa de erâncenă încât își perduseră până și cea din urmă nădejde, totuși spre a nu adăoga la atare nenorocire și greșeala lor, fiecare de partea lui, fără să-l îndemne sau să-i poruncească cineva, se apucă de lucru și înconjoară e'un parapet tabăra, pe care o așezară lângă un izvor. Singuri însă își mărturisiau cu durere și-și luau în răs lucrarea începută și munca lor zadarnică; afară de asta și dușmanii își băteau joc de dânșii cu dispreț. Locotenenții și tribunii se adunară dela sine în jurul con-

sulilor doborâți de mâhnire, fără să-i fi chemat nimeni la sfat, de oarece nu erà locul nici de sfat nici de ajutor. Cât despre ostași, aceștia, întorși spre corturile consulilor, par'că cer dela căpeteniile lor un ajutor, pe care doar zeii nemuritori dacă li-l-ar putea dà.

Noaptea i-apucă mai mult tânguindu-se decât chibzuindu-se ; fiecare strigă, după cum îi erà firea ; unul :

— Să răz bim prin toate piedicele puse în drum.

Altul :

— Să trecem peste stavilele munților, prin păduri, pe ori unde vom putea străbate cu armele noastre, numai să putem ajunge la dușmanul acesta, pe care de treizeci de ani aproape îl batem mereu ; toate vor fi netede și ușoare pentru Romanul, care luptă împotriva vicleanului Samnit.

Altul însă :

— Unde și pe unde să mergem ?... Oare o să ne punem să strămutăm munții din temelii lor ?... Atât cât piscurile acestea vor spânzura deasupra-ne, pe unde ai să ajungi la dușmani ?... Cu arme sau fără de arme, viteji sau mișei, cu toții laolaltă suntem și prinși și învinși. Dușmanul nici n'are să ne arate măcar paloșul, ca să murim cel puțin cu cinste, ci-va sfârși războiul, fără să se clinească din locu-i.

Schimbând astfel de vorbe între dânșii, trecură noaptea, uitând și de mâncare și de odihna.

Tabăra Samniților.

Cu toate acestea Samniții, din parte-le, nu știau nici ei într'o izbândă așa de mare ce hotărâre să iă ; pentru aceasta cu toții fură de părere să întrebe priutr'o scrisoare pe Pontius Herenius, tatăl generalului lor. Acesta, împovărat de ani, renunțase nu numai la dregătoriile militare ci și civile. În trupul lui însă coplesit de bătrânețe erau încă tari puterile minței și ale judecăței. Când află că oștile romane sunt închise la Furcile Caudine între două strâmtoni și i se cere părerea prin solul trimis de fiul său, spuse ca numaidecât să le deă drumul la toți fără a-i fi atins măcar. Fiindecă această părere însă nu fū luată în seamă și fū întrebat a doua oară prin același sol, pe care-l trimiseră înapoi la el, spuse atunci să-i nimicească pe toți până la noul. Din pricină ca aceste răspunsuri erau așa de nepotrivite între ele și sămăneau cu acele oracole în doi peri, fiul său, cu toate că eră printre cei dintâi cari credeau că mințile bătrânului slăbise de bătrânețe împreună cu trupul, totuși fū biruit de părerea obștească și trimise să-l cheme în persoană la sfat. Bătrânul nu stătū nici el pe gânduri și veni — se zice — în tabără într'un car cu boi : chemat în divan, vorbi cam în același fel, fără să-și schimbe de loc părerea, doar că adăogă acuma motivele : „prin sfatul lui cel dintâi, pe care-l socotec cel mai bun, ar

întări pentru veșnicie printr'o neasemănată binefacere pacea și prietenia lor cu cel mai puternic dintre popoare; prin cel de al doilea, întârzie pentru mai multe generații războiul cu dânsii, de oarece, după perderea a două oștiri întregi, statul roman nu-și va reîntremă puterile așa de lesne. Cât pentru al treilea mijloc, nu există".

Fiul lui și celelalte căpetenii însă stăruiau întru a-l întrebă „dacă nu s'ar găsi o cale de mijloc, bunăoară să le dea drumul țeferi, însă să le impună condiții ca unor învinși, după toate drepturile războiului".

— Părerea aceasta, zise dânsul, e de așa fire, încât nici nu vă face din ei prieteni, nici nu vă scapă de dușmănia lor. Căci le lăsați viața, după ce numai îi îndârjiți prin această înjosire. Seminția romană însă este așa croită, în cât odată învinsă nu și mai găsește liniște. În sufletul lor va trăi pururi umilinta, la care îi va fi supus nevoia momentului de față și aceasta nu-i va lăsa să se liniștească până nu se vor fi răzbunat de mii de ori asupra voastră.

Nici una din părerile lui nu fù primită și Herenius fù luat din tabără și dus acasă.

Condițiile păcii.

Intr'acest timp în tabăra romană se făcuse multe dar zadarnice încercări de seăpare și erau acum în lipsă de toate cele;

învinși dar de nevoie. Trimiseră soli, cari mai întâi să ceară o pace cu cinste; dacă nu vor dobândi pacea, să-i cheme la luptă. Pontius răspunse însă că războiul s'a sfârșit și fiindcă ei nu știu să-și mărturisească starea nici chiar când sunt biruiți și prinși, el are să-i treacă pe sub jug¹⁾ fără arme, numai cu o singură haină de fiecare; celelalte condiții de pace sunt egale între învingători și învinși, anume: dacă vor eși de pe pământurile Samniților și-și vor retrage coloniile²⁾, Romanii cât și Samniții vor trăi fiecare după legile sale, pe temelul unui legământ de alianță; în aceste condiții, el este gata să încheie legământ cu consulii; dacă însă vreuna din ele nu le place, oprește pe soli de a mai veni la dânsul.

Când se află de rezultatul acestei solii, se ridică deodată un așa gemăt din pieptul tuturor și-i cuprinse atâta jale, încât li se părea că o veste mai groaznică n'ar fi aflat, nici atunci când li s'ar fi dat de știre că trebuie să moară eu toții pe locul acela. Fiindcă tăcerea domni multă vreme și cum consulii nu puteau deschide gura nici pentru un legământ așa de rușinos, nici împo-

¹⁾ Erau două sulii înfipte în pământ, deasupra cărora se puneă a treia, deacurmezișul.

²⁾ Trimise de Romani în războiul de mai înainte cu Samniții. Coloniile erau trimise în orașele cucerite de curând, spre a supraveghea pe învinși.

triva unui legământ atât de trebuitor, L. Lentulus, care era fruntașul locotenenților atât pentru vitejia lui, cât și pentru dregătoriile îndeplinite, zise :

— Consulilor, adeseori am auzit pe tatăl meu spunând că în Capitol el singur dintre senatori n'a fost de părere ca orașul să se răscumpere dela Gali cu aur, odată ce nu erau închiși nici cu șanturi nici cu parapete de dușmani -- cei mai leneși, când e vorba de lucrări de întărire — și când puteau mai ales să-și deschidă drum printre dânșii, dacă nu fără mare primejdie, cel puțin fără perderi sigure. Dacă, după cum ei au avut putința să se coboare înarmați și să năvălească de pe Capitol asupra dușmanului -- adeseori împresurații au năvălit în chipul acesta asupra împresurătorilor — am avea și noi putința numai cât să dăm pept cu dușmanul într'un loc fie prielnic, fie neprielnic, nu mi-ar lipsi curajul tatălui meu, de a vă da același sfat. Negreșit, și eu mărturisesc că e glorios să mori pentru patrie și cât despre mine gata sunt să mă jertfesc pentru poporul roman și pentru legiunile lui, aruncându-mă în mijlocul dușmanilor. Aici văd însă patria, aici toate legiunile romane, câte sunt : acestea însă, afară numai dacă nu vor să alerge la moarte pentru ele înși-le, pe cine au să mântue prin moartea lor?. Oasele orașului—poate va zice careva — și zidurile și norodul, care locuiește orașul acesta. Cătuși de puțin, pe Hercule ; a

nimici această oștire, înseamnă a da toate acestea pe mâna vrăjmașului, nu a le mântui. Căci cine are să le apere atunci ?.. Poate mulțimea fără de putere și fără arme ?.. Le va apăra, pe Herenle, tot așa cum le-a apărat de atacul Galilor !... Vor cere atunci dela orașul Vei altă oștire și un Camilus ca general ? Nu ! Aici sunt toate nădejdele și puterile noastre : mântuindu-le pe acestea, mântuim patria ; dându-le perzării, patria o părăsim și-o trădăm. Inchinarea la dușman este însă rușinoasă și înjositoare. Dragostea de țară cu toate acestea i-așa de mare, în cât trebuie s'o apărăm, dacă e nevoie, atât cu prețul rușinei, cât și cu al morții noastre. Să suferim dar această umilire, oricare ar fi ea, și să ne supunem unei nevoi, pe care nici zeii înșiși nu pot s'o birue. Duceți-vă, consulilor, răscumpărați cu prețul armelor noastre această cetate, pe care strămoșii voștri o răscumpărară cu aur.

Consulii se dusera deci să se înțeleagă cu Herenius și fiindcă învingătorul stăruia să se încheie un legământ, dânșii arătară că fără încuviințarea poporului nu se putea încheia nici un legământ. Pentru încheierea lui, se puseră chezași consulii, locoteneții, chestorii și tribunii oștirei ; fiindcă legământul însă, vrând nevrând, avea să întârzie, li se cerură ca ostatici șase sute de călări, cari să plătiască cu capul lor, dacă nu se va respecta învoiala. Hotărâră după aceea timpul, când aveau să dea ostatici, iar oștirea să treacă fără arme pe sub jug.

Trecerea pe sub jug.

Intoarcerea consulilor răinoi așa de mult jalea în tabără, în cât abia dacă își stăpâniră furia împotriva aceloră, cari prin nechibzuința lor îi, băgase prin aceste locuri și din a căror mișelie aveau să easă de aici mai cu rușine decât intraseră : „nu luaseră măcar un călăuz prin locurile acestea, măcar un cerecetaș, ei i-au băgat orbește în groapa asta ca pe niște vite“. Se privese unii pe alții, se uită la armele, pe care în curând au să le lepede, la brațele cari vor fi dezarmate, la trupurile cari vor fi dezarmate, la trupurile cari vor fi la bunul plac al dușmanului ; fiecare își înfățișează înaintea ochilor jugul vrăjmaș și batjocurile învingătorului și aerul lui disprețuitor și mersul lor, despoiați de arme, printre dușmanii înarmați, după aceea drumul cel jalnic al oștirea acesteia necinstite prin orașele aliaților și întoarcera lor în patrie, în sânul familiei, în care el însuși, ca și strămoșii lor, se întorseseră de atâtea ori triumfători : „ei singuri fuseseră învinși fără rană, fără paloș, fără luptă ; ei nu putuseră măcar trage sabia, să dea pept cu dușmanul ; în zadar li se dăduse arme, în zadar atâta putere, în zadar atâta curaj“.

În timp ce murmurau aceste plângeri, sosi ceasul fatal al rușinei, care avea să-i facă să găsească toate cu mult mai grozave, decât își închipuiseră în mintea lor. Mai întâi

li se dete poruncă să iasă afară din întărituri, fără arme, fiecare numai cu o singură haină; întâi și'ntâi fură dați ostaticii, pe cari îi puseră la închisoare. După aceea se porunci ca lietorii să părăsească pe consuli, iar aceștia să-și lepede paludamentul¹⁾; acest lucru stârni atâta jale chiar printre aceia, cari cu puțin mai înainte îi blestemau și strigau că trebuie să-i jertfească și să-i sfâșie, încât fiecare, uitând de propria-i nenorocire, își întoarse ochii dela pângărirea unei așa de înalte măriri, ca în fața unei înfricoșate priveshti.

Mai întâi consuli, pe jumătate goi, trecură pe sub jug, după aceea fiecare, din cei mai înalți în grad, suferi rușinea; la urmă fiecare legiune pe rând. În juru-le stau dușmanii armați, muștrându-i și batjocorindu-i. Asupra multora din ei traseră chiar săbiile, pe unii încă îi răniră, ba-i și omorâră, când chipul lor, însăprît de atâta înjosire, înfruntase pe dușman. Astfel trecură pe sub jug și, ceceace e cu mult mai crâncen, sub ochii dușmanului. Când eșiră din această strâmtoare, par'că scăpaseră din iad și li se părù că abia atunci văd pentru întâia oară lumina zilei; cu toate acestea lumina însăși le eră mai nesuferită de cât orice moarte, când se uitau la oștirea asta atât de umilită. Pentru aceasta, deși puteau să ajungă la Capua înainte de a se

¹⁾ Mantia lor de generali.

înnoptă, nefiind însă siguri de credința acestor aliați și fiindcă rușinea apoi i-împedică, își întinseră pe iarbă prin preajma drumului, nu departe de Capua, trupurile oboseite, lipsiți pe lângă asta de toate.

Când se dădu aceasta de știre la Capua, o dreaptă compătimire pentru aliați învinse trufia înăscută locuitorilor Campaniei. Trimiseră deci numaidecât și cu toată dragostea consulilor însemnele lor, liectorilor fasciile, iar ostașilor arme, cai, haine și merinde. La apropierea lor de Capua, tot senatul și poporul le își înaintă și cu toții, dregători sau simpli particulari, își îndepliniră față de dânsii datorile cuvenite de ospetie. Buna primire a aliaților însă, aerul lor plin de bunătate cât și cuvintele lor nu putură nu numai să le scoată măcar o vorbă, dar nici chiar să-i facă să-și ridice ochii și să privească în față pe prietenii lor, cari cântau să-i mângâie, căci, pe lângă durerea lor, nu știu ce rușine îi siliă să fugă de vorbele și tovărășia oamenilor. A doua zi, mai mulți tineri nobili fură trimiși din Capua să-i însoțească la plecare până la hotarele Campaniei; la întoarcerea lor, fură chemați în Senat și la întrebările oamenilor mai în vârstă, spuseră că „Romanii le păruseră peste măsură de triști și cu sufletul abătut; oștirea pășea în tăcere, aproape mută; s'a sfârșit de-acum cu acel vestit caracter roman și odată cu armele le-au luat și curajul; nu salutau pe nimeni și nu răspundeau ce-

lor cari îi salutau; de frică nici că mai puteau barem deschide gura, ca și cum ar fi simțit încă pe gâtul lor jugul, de sub care scăpaseră. Samniții au căpătat o izbândă nu numai strălucită, ci și veșnică, de oarece nu înfrânsese Roma, ca odinioară Galii, ci, ceea ce e cu mult mai hotărâtor, vitejia și mândria romană“.

Aceste lucruri se spuneau și se ascultau în divanul acestor credincioși aliați, unde se deplângea până și perderea numelui de roman, când — se zice — Ofilius Calavins, fiul lui Ovinus, vestit atât pentru familia cât și pentru isprăvile sale, pe lângă că era respectat și pentru vârsta lui, ar fi spus că lucrul stă cu totul altfel :

„Acea tăcere încăpătânată, acei ochi piroși în pământ și urechile lor, surde la orice cuvânt de mângâiere, cum și rușinea de a vedea lumina soarelui, sunt semnele unui suflet, care îngrămădește în adâncimele sale clocotul unei mâni uriașe. Ori el nu cunoaște firea Romanilor, ori tăcerea aceea va zmulge în curând Samniților țipete de durere și gemete, iar amintirea păcii dela Furcile Caudine va fi cu mult mai dureroasă pentru Samniți decât pentru Romani, de oare ce ei vor avea cu dânsii curajul lor ori în ce loc vor da pept cu dușmanul, pe când Samniții nu vor avea peste tot Furcile Caudine“.

Această rușinoasă înfrângere eră cunoscută acuma și în Roma. Vestea umiltoarei păci fu după aceea cu mult mai mâhnitoare,

decât a primăjdiei oștirii. La știrea împresurării, începuse să se facă o nouă recrutare; întrerupseră însă orice pregătiri de ajutoare, când afluă că se făcuse o închinare așa de rușinoasă: și numaidecât, fără mijlocirea nici unui dregător public, ca printr'o înțelegere, fu un dolin obstesc. Prăvăliile din jurul forului se închiseră, iar judecățile se întrerupseră înainte chiar de a se fi dat poruncă; laticlavele ¹⁾ și inelele de aur fură lepădate. Jalea în oraș fu mai mare chiar decât în oștire și oamenii erau furioși, nu numai împotriva generalilor și a celor cari îndemnasă la pace și se pusesă chezași, dar și împotriva ostașilor nevinovați, pe cari îi urau și strigau că nu trebuie primiți în oraș și prin case. Sosirea oștirii însă, vrednică de compătimire până și pentru cei mai furioși, potoli această febră a sufletelor. Într'adevăr, nu ea niște oameni cari, împotriva așteptărilor, se întore în patrie, sănătoși și tefari, ei cu înfățișarea și aerul unor prizonieri intrară ei în oraș și abia noaptea târziu, după care fiecare dintre dânșii se ascuseră prin casele lor, așa încât nici a doua zi nici zilele următoare nimeni dintre ei nu mai îndrăzni să iasă în for, sau în vre-un loc public.

¹⁾ Tunică cu fire de purpură și cu fișguri de aur, purtată de senatori și de patri-cieni.

44. Emile Zola. — Două nuvele.
45. Ioan Slavici. — Educația Rațională.
46. Ioan Slavici. — Educația Fizică.
47. Leon Tolstói. — Amintiri dela Sevastopol. Vol. I.
48. Leon Tolstói. — Amintiri dela Sevastopol. Vol. II.
49. Sextil Pușcariu. — Cinci ani de mișcare literară.
50. Dr. I. Duscian. — Tuberculoza.
51. André Theuriet. — Mănunchiul de rugioare.
52. Miriam Harry. — Nuvele arabe.
53. C. Flammarion. — Erupția vulcanului Krakatoa.
54. Adalbert de Chamisso. — Minunata poveste a lui Petre Schlemil.
55. Nicolae Gogol. — Poveste.
56. Douglas Jerrold. — Mustrările Doamnei Caudel.
57. I. Slavici. — Educațiunea Morală.
58. Ernest Renan. — Pagini alese.
59. J. M. Guyau. — Pentru părinți și copii.
60. H. Macpherson (Jun). — Astronomie populară.
61. Ivan Turghenief. — Asia.
62. Honore de Balzac. — Albert Savarus.
63. Virgil Caraiivan. — Domnița Ilina.
64. D'Annunzio, Zuccoli, Ojetti. — Nuvele.
65. André Theuriet. — Prăvălia la doi crapi.
66. Emile Zola. — Cum mor oamenii.
67. Ivan Turghenief. — Intâia iubire.
68. E. de Amicis. — Din împărăția iubirei.
69. André Theuriet. — Amintiri și Nuvele.
70. H. Taine. — Despre natura operei de artă.
71. Henry Murger. — Balade.
72. Artur Gorovei. — Datinele noastre la nuntă.
73. Liviu Marian. — Suflete stinghere.
74. Maxim Gorchi. — Conovalow.
75. Xavier de Maistre. — Siberiana.
76. I. Boteni. — În zile de vacanță.
- 77—78. Ivan Turghenief. — Apele primăverii.
79. N. Cehov. — Nuvele.
80. Prof. Dr. Petrini-Galatza. — Tratamentul general al Sifilisului.
- 81—82. E. de Amicis. — Constantinopolul.
83. H. de Balzac. — Colonelul Chabert.
84. C. Flammarion. — Cataclismul din Martinica.
85. Voltaire. — Micromegas.
86. I. Slavici. — Românii din Ardeal.
87. J. M. Guyau. — Spre mai bine.
88. H. Zschokke. — Ionatan Frock.
89. A. Dumas-Fils. — Diana de Lys.
90. H. Taine. — Despre producerea operei de artă.

- 91-92. Silvio Pellico. — Ani de temniță. Vol. I și II.
93. Xavier de Maistre. — Călătorie împrejurul odăii mele.
- 94-95. Clara Tschudi. — Tinerețea Mariei Antoaneta. Vol. I și II.
96. I. Boteni. — Dramuri.
97. Sacher Masoch. — Buni și răi.
98. Sacher Masoch. — Creditorii.
99. Chateaubriand. — Atala.
100. Dr. Th. Mironescu. — Cura de slăbit și de îngrășat.
- 101-102. C. Flammarion. — Urania. Vol. I și II.
103. Oscar Wilde. — Pescarul și sufletul său.
104. I. Ciocărlan. — Inimă de mamă.
105. Emilie Tailler. — Succesul în viață.
106. Al. Dumas-Tatăl. — Măistrul Adam Calabrezul.
- 107-108. Edmont About. — Grecia de azi. Vol. I și II.
109. H. Sienkiewicz. — Doamna Elzen.
- 110-111. Charles Lane Poor. — Sistemul solar. Vol. I și II.
112. Goethe. — Hermann și Dorothea.
113. Ivan Turghenief. — Faust.
114. Tit Liviu. — Legende Eroice.
115. Theodor Simons. — Pagini Romane.
116. H. de Balzac. — Amorul mascat.
117. M. Lungianu. — La Cruci.
118. Edgar Pöe. — Povestiri Extraordinare.
119. Voltaire. — Prințesa din Babilon.
120. Carl Ewald. — Icoane din viața plantelor și animalelor.
121. V. Vereșaghin. — Amintiri din Războiul de la 1877.
122. Pietari Paivarinta. — Nuvele finlandeze.
123. Ouida. — O frunză în vijelie.
124. Leon Tolstoi. — Povestiri populare.
125. Al. Dumas-Fiul. — Un pachet de scrisori.
- 126-127. — L. Tolstoi. — Cazații.
128. C. Mendes. — Romanul roșu.
129. M. Gorki. — Suflete nedăjduite.
130. N. Vaschide. — Somnul și visele.
- 131-132. Tit-Liviu. — Războiul Romanilor cu Hanibal.
133. B. Constant. — Pribeagul.
134. George Ohnet. — Jale și bucurie.
135. Saltikov-Scedrin. — Povești.
136. Al. Cazaban. — Rozica.
137. F. B. Stowe. — Coliba lui Moș-Toma.
138. Al. Dumas-Tatăl. — Cei doi studenți.
139. Voltaire. — Povestiri.
140. Carl Ewald. — Icoane din viața plantelor și animalelor.

**CEREȚI CATALOGUL CĂRȚILOR LITERARE ȘI ȘTIINȚIFICE
„CARTEA ROMÂNEASCĂ”, CARE SE DĂ GRATUIT.**